

Schoon Water voor Brabant Rapportage over 2018

CLM: M. Hoogendoorn, M. Veenenbos, C. Rougoor,
G. van Tilborg, J. van Vliet, J. Lommen,
P. Leendertse en N. Krassenberg

M.m.v.: B. Aasman (Delphy) en
J. Hekman (Ecoconsult)

Schoon Water voor Brabant

Rapportage over 2018

Auteurs: M. Hoogendoorn, M. Veenenbos, C. Rougoor, G. Van Tilborg, J. van Vliet,
J. Lommen, P. Leendertse en Nicole Krassenberg
M.m.v: B. Aasman (Delphy) en J. Hekman (Eco Consult)

© CLM, publicatienummer 990, juli 2019

CLM Onderzoek en Advies

Postbus:

Postbus 62
4100 AB Culemborg

Bezoekadres:

Gutenbergweg 1
4104 BA Culemborg

T 0345 470 700

F 0345 470 799

www.clm.nl

Inhoud

1 Managementsamenvatting	3
2 Inleiding	5
3 Omvang en werkwijze per doelgroep	6
3.1. Landbouw	8
3.2. Stedelijk spoor	12
3.2.1. Gemeenten en bewoners	12
3.2.2. Sport en recreatie	13
4 Milieuresultaten	14
4.1. Landbouw	14
4.1.1. Loonwerk (maïs en gras)	14
4.1.2. Aardappelen	16
4.1.3. Boomkwekerij	16
4.1.4. Asperge	17
4.1.5. Prei	18
4.1.6. Sperzieboon	18
4.1.7. Aardbei	19
4.1.8. Gilzerbaan	19
4.2. Gemeenten en sport- en recreatieterreinen	20
5 Communicatie	24
5.1. Algemene communicatie	24
5.2. Communicatie specifiek richting landbouw	27
5.3. Communicatie specifiek richting niet-landbouw	30
6 Conclusies	33

1

Managementsamenvatting

Inleiding

In de provincie Noord-Brabant loopt het programma ‘Schoon Water voor Brabant’. Dit programma is gericht op het verminderen van het gebruik van bestrijdingsmiddelen die een risico vormen voor de kwaliteit van het grond- en oppervlaktewater. Het programma bestaat uit twee onderdelen: I) grondwaterbeschermingsgebieden en II) verbreding over heel Brabant.

Omvang

Er doen circa 750 ondernemers mee aan Schoon Water: akkerbouwers, loonwerkers, veehouders via loonwerkers, vollegrondsgroente- en fruittelers en boomkwekers. Daarnaast doen 18 gemeenten mee, alsmede voetbalterreinen en golfbanen. Als communicatie richting bewoners worden in het voorjaar via lokale krantjes en social media milieuvriendelijke tuinier-tips gedeeld. Ook is de scholencampagne gestart, waarbij op 10 basisscholen gastlessen worden verzorgd door Brabant Water en CLM of Delphy.

Aanpak

Deelnemers krijgen individueel of groepsgewijs begeleiding om de emissie naar water zover mogelijk te verminderen. Tijdens veldbijeenkomsten kijken ze bij elkaar en wordt de gewasbescherming besproken. Daarnaast worden deelnemers gestimuleerd met innovaties aan de slag te gaan. Voor bovenwettelijke maatregelen kunnen zij aanspraak maken op een zogenaamde stimuleringsbijdrage. In 2018 is geïnvesteerd in mechanische onkruidbestrijding, erfemissie, driftarme veldspuiten, een proef met groenbemesters en speciale folie in de asperges.

Voor gemeenten geldt sinds 2016 een verbod op chemische onkruidbestrijding op verharding en sinds 2017 ook in groen. Voor sportvelden geeft de “Green Deal” respijt tot 2020. Sportvelden en golfbanen worden daarom via pilots en bijeenkomsten begeleid naar succesvol chemievrij beheer.

Milieuresultaten

De door deelnemers aangeleverde spuitregistraties rekenen we om naar milieubelasting met de CLM Milieumeetlat (versie 2018). Op deze manier brengen we het milieuresultaat van het Schoon-Water-programma in beeld.

Landbouw

De gemiddelde milieubelasting naar het oppervlaktewater vanuit de landbouw (alle gewassen en gebieden) is sinds 2011 voor zowel de grondwaterbeschermingsgebieden als verbreding gedaald. De milieubelasting naar het grondwater is voor een aantal teelten, o.a. boomteelt en mais, in 2018 gestegen t.o.v. het voorgaande jaar. Dit komt met name door het droge weer, waardoor onkruiden snel waren afgehard en moeilijker te bestrijden waren. Ook waren plagen een groter probleem dan in eerdere jaren. In andere

gewassen, met name asperge en aardappel, is wel een daling te zien ten opzichte van eerdere jaren. Door het droge weer waren hier minder schimmelbestrijdingsmiddelen nodig.

Niet-landbouw

De activiteiten vanuit Schoon Water binnen de Schoon-Watergemeenten staan in het teken van het verankeren van chemievrij beheer. Omdat toepassing van middelen in groen en op verhardingen niet meer is toegestaan, wordt de aandacht vooral gericht op de sportvelden en golfbanen.

Binnen de grondwaterbeschermingsgebieden gebruiken alleen Bergen op Zoom en Waalre nog chemische middelen. Deze gemeenten waren eerder al chemievrij, maar moesten door de droogte ingrijpen met beperkt gebruik van Primstar en Dicophar. Er wordt verder gewerkt aan het terugdringen van het gebruik van chemische middelen op de sportvelden met een serie pilots gericht op goed bodembeheer.

Sinds 2018 worden vier golfbanen begeleid. Er is gestart met een inventarisatie van de problemen, welke in het groeiseizoen van 2019 worden aangepakt via pilots en onderzoek. Ook zullen op de banen insectenhôtels met informatieborden worden geplaatst, om bezoekers te informeren over het belang van Schoon Water en hoe de golfbanen hun middelengebruik terugbrengen.

Conclusies

- Het deelnemend landbouwareaal van beide projecten (grondwaterbeschermingsgebieden en verbreding) samen is circa 65.000 hectare.
- De milieubelasting van het oppervlaktewater door bestrijdingsmiddelen uit de landbouw laat zowel binnen als buiten de grondwaterbeschermingsgebieden in de tijd een afnemende trend zien.
- Milieubelasting van het grondwater blijft een aandachtspunt.
- 2018 was door de warme droogte gunstig wat betreft schimmeldruk, maar voor sommige teelten moeilijk vanwege extra druk van onkruid en plagen.
- Voor stedelijke verhardingen die professioneel worden onderhouden, is sinds 2016 een landelijk verbod op gebruik van bestrijdingsmiddelen van kracht. Dit is er mede gekomen door de voorlopersrol van de Schoon-Watergemeenten: die lieten en laten zien dat het kan.
- Ook op sport- en golfvelden en recreatieterreinen lopen diverse sportverenigingen en recreatiebedrijven nu vooruit op de ‘Green deals’ en mogelijke wetgeving.
- Er is ook in 2018 veel gedaan aan communicatie en kruisbestuiving met andere projecten.

2

Inleiding

In de provincie Noord-Brabant loopt het programma ‘Schoon Water voor Brabant’. Dit programma is gericht op het verminderen van het gebruik van bestrijdingsmiddelen die een risico vormen voor de kwaliteit van het grond- en oppervlaktewater. Het programma bestaat uit twee onderdelen:

I) grondwaterbeschermingsgebieden en II) verbreding over heel Brabant.

Grondwaterbeschermingsgebieden

Doel van het project binnen de grondwaterbeschermingsgebieden is de emissie van gewasbeschermingsmiddelen naar het grondwater te verminderen. Grondwater is de bron voor drinkwater en dat willen we schoonhouden.

Het project omvat elf zeer kwetsbare grondwaterbeschermingsgebieden, namelijk Bergen op Zoom, Eindhoven-Aalsterweg, Helmond, Helvoirt, Lith, Macharen, Nuland, Roosendaal, Vessem, Waalwijk en, sinds juli 2018, Gilzerbaan.

In de elf zeer kwetsbare gebieden zetten alle gebruikers van gewasbeschermingsmiddelen (agrariërs (inclusief loonwerkers), gemeenten, bedrijven, sportvelden en golfbanen en bewoners) stappen om de emissie naar het grondwater te verminderen. Dit onderdeel is in 2001 gestart en steeds opgeschaald naar meer gebieden en meer deelnemers.

Het hierboven vermelde doel van ‘Schoon Water 2016-2020’ in de grondwaterbeschermingsgebieden willen we bereiken door middel van het voortzetten van de activiteiten en het verankeren van de behaalde resultaten en opgebouwde contacten. Ook moet een verdere beperking van het gebruik van bestrijdingsmiddelen gerealiseerd worden.

Verbreding naar heel Noord-Brabant

Sinds 2012 is ook een verbredingsproject in de gehele provincie Brabant gestart. Maatregelen die in de grondwaterbeschermingsgebieden goed werken, d.w.z. goed zijn voor teler én milieu, worden breed verspreid door heel Brabant. De nadruk in dit onderdeel van het programma ligt op de oppervlaktewaterkwaliteit.

Rapportage

In deze nieuwe rapportage beschrijven we de bevindingen en resultaten voor beide onderdelen (grondwaterbeschermingsgebieden en verbreding) tot en met 2018.

3

Omvang en werkwijze per doelgroep

Binnen Schoon Water hebben we 3 doelgroepen:

1. Agrarische deelnemers (telers en loonwerkers)
2. Gemeenten en bewoners
3. Sport en recreatie

In totaal doen ruim 700 agrarische ondernemers mee aan het project: akkerbouwers, loonwerkers, veehouders via de loonwerkers, vollegrondsgroentetelers en boomkwekers. Binnen de grondwaterbeschermingsgebieden nemen daarnaast 18 gemeenten en hun bewoners deel aan het project.

Agrarische deelnemers aan het project leveren hun spuitregistraties aan bij CLM. Daarin staan per gewas de gespoten middelen, de dosering en het areaal dat is bespoten. Op basis van deze informatie wordt de milieubelasting berekend, met behulp van de scores in de milieumeetlat. Als in deze rapportage wordt gesproken over ‘milieubelasting’ betreft dit altijd de met de milieumeetlat berekende milieubelasting.

Binnen de grondwaterbeschermingsgebieden worden op 85% van het landbouwareaal Schoon-Watermaatregelen genomen. In 2018 zijn de registraties van 4.784 ha aangeleverd door de telers in de originele grondwaterbeschermingsgebieden. Het gebied wordt geschat op 5.000 ha. Daarnaast hebben telers in het nieuwe grondwaterbeschermingsgebied Gilzerbaan registratiegegevens aangeleverd van 562 ha. De totale oppervlakte is naar schatting 600 ha.

In 2018 is geïnventariseerd hoeveel areaal deel uitmaakt van Schoon Water, voor het onderdeel verbreding. Het belangrijkste aandeel wordt geleverd door de loonwerkers met meer dan 40.000 ha. Daarna volgen de aardappeltelers, goed voor nog circa 15.000 ha. De overige teelten: boomkwekerij, sperzieboon, aardbei, prei en asperge, zijn samen goed voor nog 5.300 ha. Naar schatting heeft het onderdeel verbreding circa 60.300 ha binnen het project. Het areaal varieert per teeltseizoen, onder andere door een verandering in klanten van de loonwerkers en het aandeel van Schoon-Watergewassen in de rotatie. Van de telers in het onderdeel verbreding levert circa 30% hun registraties aan. Er is in 2018 ongeveer 17.700 ha aan registraties aangeleverd. Uitgaande van de 33% aan gedeelde registraties in 2018 schatten we het totale Schoon-Waterareaal binnen verbreding in 2018 op ongeveer 54.000 ha. Dit is exclusief gewassen die wel door de deelnemers geteeld worden, maar niet worden meegenomen in Schoon-Waterresultaten.

Het totale Schoon-Waterareaal (dus grondwaterbeschermingsgebieden, Tilburg en verbreding) komt uit op een geschatte 66.000 ha (zie tabel 1). Dit is circa 35% van het areaal met gewassen waar binnen Schoon Water de primaire aandacht naar uitgaat (zijnde 184.000 ha)¹ en 28% van het totale landbouwareaal.

Tabel 1 Aantallen actieve deelnemers, percentage aangeleverde registraties en geschat areaal van de Schoon-Water-deelnemers in 2018. Actieve deelnemers zijn de zelfspuiters. Naast de zelfspuiters wordt in de grondwaterbeschermingsgebieden bij 223 deelnemers gespoten door de aangesloten loonwerkers. Geschat areaal op basis van de inventarisatie vanuit Delphy.

Gebied	Actieve deelnemers (aantal)	Aangeleverde Registraties (percentage)	Geschat areaal (ha)
Grondwaterbeschermingsgebieden	128	95 %	5.000
Verbreding	406	33 %	60.300
Tilburg	35	82 %	600

Alle deelnemers nemen maatregelen op hun bedrijf om emissie van gewasbeschermingsmiddelen naar het water te verminderen. Voorbeelden zijn de aanschaf van een milieuvriendelijke spuit of mechanische onkruidbestrijding, verandering van middelkeuze, vermindering van erfemissie en verbetering van de bodemstructuur. De deelnemers kunnen deze maatregelen vastleggen in een specifiek voor Schoon Water ontwikkelde gewasbeschermingsmonitor: de [SchoonWaterWijzer](#).

Deelnemers krijgen groepsgewijs begeleiding om de emissie naar water zover mogelijk te verminderen. Tijdens veldbijeenkomsten kijken ze bij elkaar en wordt de gewasbescherming besproken. Nieuwe technieken worden gedemonstreerd. Daarnaast worden deelnemers door middel van een innovatiebijdrage gestimuleerd met innovaties aan de slag te gaan.

Voor boomtelers en aspergetelers in de grondwaterbeschermingsgebieden is daarnaast nog twee uur individueel advies beschikbaar per jaar. Ook voor een deel van de akkerbouw/loonwerkers (25%) in de grondwaterbeschermingsgebieden is deze extra ondersteuning beschikbaar; we richten ons daarbij vooral op de deelnemers die in de afgelopen jaren slechter ‘scoorden’ op milieubelasting ten opzichte van collega’s.

Binnen de doelgroep niet-landbouw richten we onze activiteiten op gemeenten, bewoners en enkele grote recreatieterreinen binnen de grondwaterbeschermingsgebieden. Doel van het advies voor gemeenten is het bestendigen van het chemievrij beheer in het openbaar groen en op verhardingen, evenals het stimuleren van een chemievrije aanpak voor sport- en golfterreinen. Bewoners in de grondwaterbeschermingsgebieden herinneren we jaarlijks aan het belang van chemievrij tuinonderhoud.

¹ De Schoon-Waterdeelnemers zijn ingedeeld op basis van de volgende teelten: aardappelteelt, boomteelt, aardbei, asperge, prei, sperziebonen en loonwerkers die (o.a.) werkzaamheden uitvoeren op gras- en maisland. De oppervlakte van al deze teelten gezamenlijk bedroeg 184.000 ha in Noord-Brabant in 2017. Het totaal landbouwareaal in Noord-Brabant daalt jaarlijks, van ruim 270.000 ha in 2000 naar 232.000 ha in 2018 (CBS Statline). Niet alle teelten worden meegenomen in Schoon Water. Het gaat om gewassen als granen, suikerbieten, ui en cichorei.

3.1. Landbouw

SchoonWaterWijzer

Ook in 2018 konden deelnemers hun plan van aanpak weer digitaal invullen. Sinds de start in 2015 is de SchoonWaterWijzer 800 keer gebruikt, 2018 telde 70 geregistreerde gebruikers. Bijna de helft van de gebruikers laat de contactgegevens achter, dus de schatting is dat in 2018 ongeveer 140-150 telers gebruik hebben gemaakt van de tool. Door invullen en evalueren van de SchoonWaterWijzer en het bijhouden van de spuitregistratie voldoen telers bovendien aan de vanuit het landelijk beleid verplichte Gewasbeschermingsmonitor. In de [SchoonWaterWijzer](#) hebben we voor 12 gewassen een geïntegreerde werkwijze opgenomen, waarin alle Schoon-Watermaatregelen zijn verwerkt. Het digitale plan van aanpak is een vorm van borging: telers kunnen het eenvoudig zelf invullen en ze krijgen Schoon-Watermaatregelen en aanvullende informatie aangereikt.

Eind 2018 is de SchoonWaterWijzer geüpdatet voor seizoen 2019.

Bijeenkomsten

In 2018 zijn de verschillende Schoon-Waterverebreidingsgroepen enkele keren bij elkaar gekomen. Sommige van de bijeenkomsten waren een combineerde bijeenkomst van meerdere groepen. Er zijn een paar grote demodagen georganiseerd, gedeeltelijk in samenwerking met andere partijen. De onderwerpen besproken per teelt zijn:

- Boomkwekerij: in de boomkwekerij lag de nadruk dit jaar op bodemgezondheid en -verbetering. Aan de hand van profielkuilen heeft men inzicht verkregen in de staat van de bodem. Daarnaast was er veel aandacht voor grondbewerking, mechanische onkruidbestrijding en precisielandbouw.
- Asperge: de aspergetelers hebben een breed scala aan bijeenkomsten gehad. Zo hebben zij een kijkje kunnen nemen bij een vermeerderaar, een biologisch bedrijf en bij machinebouwer Imants B.V.
- Akkerbouw: voor de akkerbouw zijn vooral grootschalige demodagen georganiseerd, waar praktijkproeven en innovatieve machines te bezichtigen waren. Ook was er veel aandacht voor spuittechnieken en driftreductie.
- Aardbei: Schoon Water is aanwezig geweest met een stand bij de aardbeiendag. Daarnaast heeft de aardbeigroep een toelichting gehad op het gebruik van UV licht voor ontsmetting en ziektebestrijding.
- Prei: de preitellers hebben een bezoek gebracht aan de WUR-locatie in Vredepeel, om lopende experimenten te bekijken aangaande de thema's bemesting en organisch stofbeheer.

Grote Schoon-Waterevenementen

De demodagen bij Peter van Beers en de Gewasbeschermingsmanifestatie in Middelbeers waren een groot succes. In beide gevallen was er een grote opkomst en is er (lokale) media-aandacht geweest voor het evenement.

Demodag Peter van Beers, 15-16 september

Figuur 1 Luchtfoto tijdens de familiedag bij van Beers Agro.

Op zaterdag 15 september waren de professionals welkom om alles te horen over innovaties in de akkerbouw. Verspreid over het terrein waren verschillende demo's te zien betreffende verschillende verduurzamings thema's binnen de aardappel-, maïs- en grasteelt. Zondag kwamen belangstellenden uit de regio in grote getalen langs voor een gezellige familiedag (zie figuur 1 hiernaast). Het evenement werd georganiseerd in samenwerking met LambWeston Meijer.

Gewasbeschermingsmanifestatie, 22 november

In november organiseerde Delphy een grootschalige bijeenkomst in Middelbeers, waar ook Schoon Water onderdeel van was. De nieuwste ontwikkelingen op het gebied van spuittechnieken en effectieve bescherming van het gewas waren te zien tijdens deze manifestatie. Daarnaast kwamen persoonlijke veiligheid en digitale teeltregistratie aan bod. De bijeenkomst werd geopend door Waterschap de Dommel (zie figuur 2 hiernaast). Er waren ruim honderd bezoekers, die de kans hadden een punt te halen voor de verlenging van hun spuitlicentie.

Figuur 2 Telers luisteren naar waterschap de Dommel

Voorbeelden groepsbijeenkomsten

Op 8 februari brachten de **boomkwekers** een bezoek aan machinebouwer Imants B.V., waar zij meer leerden over de mogelijkheden van laagtoerental spitmachines in de boomteelt. Deze machines worden veel ingezet om bodemproblemen zoals storende lagen of zware grond op te lossen (zie figuur 3 hiernaast). Dit zorgt uiteindelijk een betere groei van de gewassen, waardoor minder bestrijdingsmiddelen en meststoffen nodig zijn. Daarnaast werd een bezoek gebracht aan het centrum voor precisielandbouw in Reusel. Door, met behulp van de nieuwste technieken, heel gericht te werken wordt verspilling van middelen voorkomen.

Figuur 3 Boomkwekers krijgen uitleg bij Imants over nieuwe machines

Op 2 augustus bezochten de **aspergetelers**, op eigen verzoek, een biodynamisch bedrijf in Groeningen (Figuur 4). De eigenaar lichtte toe hoe hij met minimale bemesting en zonder chemie zijn asperges kweekt. Deze aanpak vergt iets meer incasserings-vermogen en geduld, maar het biologische gewas stond er mooi bij. Voor de conventionele telers was het bezoek een eye-opener.

Figuur 4 Aspergetelers in het veld

Figuur 5 Aardbeientelers kijken in de kas van Kapteijns

Op 12 november waren de **aardbeitelers** te gast bij Piet Heijn Kapteijns in Veghel, waar in de kas vermeerdering staat aangeplant (zie figuur 5 hiernaast). Kapteijns houdt zijn aardbeiplanten zo goed als meeldauwvrij met nauwelijks input van chemie. Dit is mogelijk met behulp van UV licht (Cleanlight), dat gebruikt wordt om ziekten en plagen te bestrijden.

Coaching moeilijke teelten grondwaterbeschermingsgebieden

CLM heeft een analyse gemaakt van de verschillen in milieubelasting tussen Schoon-Waterdeelnemers. Op basis van deze analyse hebben we bepaald welke telers binnen de grondwaterbeschermingsgebieden individuele begeleiding krijgen. Deelnemers die hoger scoren in milieubelasting dan collega's, of een moeilijk gewas telen, hebben samen met hun Schoon-Wateradviseur in 2018 in detail gekeken op welke punten zij kunnen verbeteren. Binnen het project is geen ruimte voor een evaluatie van de begeleiding op bedrijfsniveau. Het is dus niet bekend in welke mate de deelnemers de adviezen ter harte hebben genomen. De uiteindelijke milieubelasting is wel bekend. Zie hiervoor hoofdstuk 4.

Aardappelen

Voor aardappelen blijven Phythophthora, aaltjes en onkruidbestrijding een groot probleem. Daarnaast begint Alternaria op te komen. De hoeveelheid middelen maakt het lastig om bij te houden welke middelen de beste keus zijn, ook omdat de milieubelastingspunten van grondwater van enkele veel toegepaste middelen tegen Phythophthora (Curzate) en Alternaria (Narita) sterk zijn gewijzigd op basis van nieuw onderzoek. Dat maakt sturen op het minst schadelijke middel niet goed mogelijk. Schoon Water adviseurs Jos Souren en Henry van den Akker hebben met de telers hun strategie voor bestrijding van de ziekten en plagen in de aardappelen doorgenomen en zijn nagegaan waar winst te behalen valt.

Loonwerk

Binnen Schoon Water zijn loonwerkers cruciaal. Ze behandelen grote oppervlaktes bij hun klanten en bepalen vaak zelf wat en wanneer gespoten wordt. Het dilemma is echter dat de klant een goed, schoon gewas verwacht (zonder onkruid en zichtbare gewasaantasting). Hierdoor neemt de loonwerker minder snel risico en wordt de standaarddosering vaak toegepast in plaats van verlaagde dosering. Bij loonwerkers wordt met individuele begeleiding daarom vooral ingezet op fysieke maatregelen om de emissie naar water te verminderen, zoals een wasplaats of Wingsprayer. Daarnaast ligt de nadruk op middelenkeuze en de verschillen in milieubelasting.

Asperge

Asperge is een van de moeilijke teelten in verband met de ziekte-, onkruid- en plaagdruk. Er is echter veel milieuwinst te halen met middelkeuze of het uitstellen of zelfs weglaten van bespuitingen. Dit vergt wel extra aandacht van de telers en de bereidheid wat meer risico te lopen op schade. Tijdens de individuele bezoeken is met de teler gekeken waar de winst te behalen valt. Zo is de aanwezigheid van ziektes in de bodem gemonitord en is beoordeeld of gevonden vlekken op de stengels door een ziekte werden veroorzaakt. Wanneer de vlekken niet veroorzaakt zijn door een ziekte is bespuiten onnodig.

Boomteelt

Ook boomteelt is een moeilijke teelt, mede door de eisen van de afnemers. Insteek bij de bedrijfsbezoeken was daarom de verbeterpunten opzoeken zonder de teelt in gevaar te brengen. Ook zijn alternatieven voor volveldsbespuitingen zoals LVS spuiten, plantversterkers en middelen met minder milieubelasting in de bijeenkomsten besproken en gedemonstreerd.

Aardbei

Door de grote variatie in de groep aardbeientelers is vanaf 2018 gekozen voor individuele begeleiding ter vervanging van de groepsbegeleiding. In aardbei worden door de schimmelziektes veel fungiciden gebruikt die schadelijk zijn voor het grondwater. De belangrijkste onderwerpen bij de individuele begeleiding waren daarom waterzuivering en het hergebruik van gezuiverd water. Daarnaast is PlanetProof meerdere malen opgekomen, maar voor de meeste telers is dit nog niet aan de orde. Dit mede door o.a. hoge kosten en gebrek aan vraag.

Stimuleringsbijdrage

Als Schoon-Waterdeelnemers bovenwettelijke maatregelen nemen die ten goede komen aan de waterkwaliteit, kunnen zij een aanvraag indienen voor een stimuleringsbijdrage vanuit de Schoon-Water-innovatiepot. Bij toekenning let het Schoon-Waterteam op spreiding tussen sectoren en regio's. In 2018 hebben zeven deelnemers een bijdrage aangevraagd. De telers die een investeringsbijdrage hebben

ontvangen werken mee aan (externe) communicatie uitingen en bijeenkomsten om hun innovatie te tonen. Zo waren de wasplaats en phytobac van Peter van Beers waren te bewonderen op de open dag in september.

In 2018 hebben de onderstaande ondernemers een bijdrage ontvangen uit de innovatiepot:

- Laag Volume Strooier (LVS): Door deze opbouwset kan Swinkels het onkruid tussen zijn asperges gericht en met lage dosering bestrijden.
- Folie: Door een bedden aan te leggen die afgedekt zijn met plastic en voorzien van dripslangen voor irrigatie, voorkomt Baltussen de opkomst van onkruid tussen zijn ilexstekken en uitspoeling van meststoffen.
- Veldspuit: Akkerbouwer Eeuwijk kocht een nieuwe veldspuit met individuele dopschakeling van de driftarme doppen, sectieschakeling GPS-Switch, automatische reiniging en sensoren die de spuitboom op een continue hoogte boven het gewas houden. Deze applicaties beperken drift van middelen naar het oppervlaktewater.
- Groenbemester: Aspergeteler Verhoeven heeft een proef gedaan met het affrezen van de aspergebedden, waarna er volvelds een groenbemester is gezaaid. Dit stimuleert het bodemleven en gaat onkruiddruk tegen.
- Mechanische onkruidbestrijding: Aspergeteler van Meijl heeft zelf een mechanische onkruidbestrijdingsmachine ontwikkeld voor onkruidbestrijding na de teelt, om niet langer afhankelijk te zijn van herbiciden.
- Phytobac: Van Beers heeft een nieuwe wasplaats met phytobac aangelegd, waarmee chemische afvalstoffen die vrijkomen bij het wassen en vullen van machines te zuiveren (Figuur 6). Dit beschermt het grondwater.
- Phytobac: Ook akkerbouwer van de Ven heeft een nieuwe wasplaats met zuiveringssysteem laten aanleggen.

Figuur 6 Phytobac op het erf van Peter van Beers

Borging van de resultaten

Borging van de resultaten van Schoon Water heeft specifiek de aandacht gehad in 2018.

Een belangrijk aspect om te zorgen dat telers ook na afloop van het project doorgaan met het nemen van maatregelen is het zoeken naar win-winmaatregelen. Een teler zal doorgaan met een maatregel als dit bedrijfseconomisch voordeel oplevert. Hier is binnen elke teelt aandacht voor geweest.

Fysieke investeringen zijn een vorm van borging. De aanschaf van een wasplaats of spuit met bovenwettelijke driftreductie blijft ook na 2020 effectief. De stimuleringsbijdrage is hierdoor een vorm van borging. Daarnaast hebben Schoon-Waterdeelnemers ondersteuning gehad bij de POP3 subsidieregeling fysieke investeringen (zie volgende paragraaf).

Mogelijkheden voor borging zijn daarnaast bijvoorbeeld ook de SchoonWaterWijzer (die telers zelfstandig kunnen invullen) en het maken van duurzaamheidsafspraken met afnemers. In het laatste geval wordt samengewerkt met Bakker Barendrecht, voor de vollegrondsgroenteteelt. De bijeenkomsten voor de prei- en stamslabonengroepen worden in nauw overleg met hen opgezet. Om daarnaast te borgen dat ook in de toekomst de erfemissie bij vollegrondsgroentetelers zoveel mogelijk wordt beperkt, is in overleg met Bakker Barendrecht besloten dat in 2019 alle Bakkertelers in Brabant betrokken worden bij een erfemissieproject, waarvoor monsters van erfwater worden genomen op hun bedrijf. Om te zorgen dat borging de komende jaren punt van aandacht blijft, is een matrix opgezet waarin alle borgingsaspecten zijn benoemd en op welke wijze deze beïnvloed kunnen worden. Deze borgingsmatrix vormt de leidraad voor acties in de komende jaren.

CLM heeft ook vanuit andere projecten contacten met allerlei marktpartijen, overheden en belangenpartijen (zoals Lidl, Jumbo, Nedato en Heineken). ‘Duurzaam telen’ staat in al deze contacten centraal.

POP3 subsidieregeling

Bijzonder in 2018 was de openstelling van de POP3-subsidie fysieke investeringen. Een totaalbedrag van

€ 3.000.000 was beschikbaar voor investeringen, voor precisiebemesting, betere bodem en erfmissie. Vooral de onderdelen ‘Betere Bodem’ en ‘Erfmissie’ passen zeer goed in de doelen van Schoon Water en zijn een goede vorm van borging van de resultaten. Daarom is besloten 4 extra informatiebijeenkomsten te houden, om telers in te lichten over de mogelijkheden binnen de POP3-subsidie Waterkwaliteit. Ongeveer 60 telers waren aanwezig om zich te laten informeren over de mogelijkheden en eisen van de subsidieregeling.

Op basis van de vragen die tijdens de avonden werden gesteld is ook een FAQ-pagina opgesteld op de Schoon-Watersite en die informatie is verspreid onder alle agrarische deelnemers.

Na de bijeenkomsten hebben zich negen geïnteresseerde Schoon-Watertelers en loonwerkers gemeld voor aanvullend advies. Adviseurs van CLM hebben de telers individueel bezocht en gekeken welke maatregelen het best passen binnen hun situatie. Hierna zijn 6 aanvragen ingediend. Daaronder ook een gezamenlijke aanvraag van drie telers die elkaar niet kenden. Vijf van de zes telers kozen voor een aanvraag van de combinatie van wasplaats en phytobac, omdat deze combinatie milieutechnisch de meest complete oplossing is. Slechts één aanvraag is toegekend, waarbij de wasplaats los van de phytobac was aangevraagd. Dit was vreemd. Op basis van de toelichting bij de afwijzingen is een analyse gemaakt van de reden van afwijzing. Naast de grote overschrijving van het beschikbare budget, bleek het door de subsidieverleners opgestelde puntensysteem de belangrijkste reden. De milieutechnisch beste optie (combinatie wasplaats en phytobac) bleek niet de hoogste score te krijgen. Dit is voorgelegd aan de subsidieverleners, maar correctie bleek niet mogelijk. Voor de aanvragers was dit teleurstellend, vooral omdat het milieutechnisch beste systeem geen subsidie werd verleend. Op initiatief van CLM is één en ander met de telers en de provincie en de waterschappen besproken.

3.2. Stedelijk spoor

Deelnemers ‘stedelijk’ zijn onderverdeeld in de groepen ‘gemeenten en bewoners’ en ‘sport en recreatie’.

3.2.1.

Gemeenten en bewoners

Het is professionals verboden chemische bestrijding toe te passen in het groen en op verharding. Binnen het project Schoon Water zich in 2018 richten we ons op het gemeentelijk beheer, bewoners en sportvelden, golfbanen en recreatieterreinen, omdat binnen deze groepen chemische bestrijding nog wel is toegestaan. De stap naar niet-chemisch beheer en de verankering daarvan vraagt per type terrein en doelgroep een andere aanpak.

De doelstellingen van Schoon Water voor Brabant voor het stedelijk spoor 2016 - 2018 zijn als volgt:

1. ‘Een vinger aan de pols’ houden voor wat betreft het chemievrij werken van gemeenten op verhardingen en in het groen. Hiervoor is op de website www.schoon-water.nl een knelpuntenplatform beschikbaar dat toegankelijk is voor alle beheerders.
2. Ieder voorjaar communicatie naar bewoners van de gemeenten verzorgen, waarin wordt verhelderd waarom het gebruik van bestrijdingsmiddelen af te raden is. Daarnaast tips geven hoe chemievrij gewerkt kan worden in de tuin en/of op het terras.

Het ‘vinger aan de pols houden’ bij de gemeenten richt zich op de lange termijn: hoe kan ook op lange termijn worden verankerd dat gemeenten daadwerkelijk naar tevredenheid chemievrij werken in het groen en op verhardingen? Hoe verder als problemen, bijvoorbeeld met de onkruiddruk, optreden?

Kijk op het [Schoon Water Forum](#) voor een overzicht van vragen ten aanzien van chemievrij beheer, die leven onder groenbeheerders. In 2018 zijn hier ruim 10 vragen gesteld en beantwoord. Het totaal aantal vragen en antwoorden op het forum is daarmee ruim 50. Het aantal views per vraag ligt gemiddeld boven de 1000 en voor een deel is dit meer dan 2000 views. Het forum lijkt daarmee aan een behoefte te voldoen.

In 2018 is een uitgebreide bewonerscampagne opgezet samen met Brabant Water, met als doel dat bewoners van de (zeer) kwetsbare grondwater-beschermingsgebieden in Brabant hun gedrag aanpassen en chemievrij tuinieren. Brabant Water heeft hiervoor een mailing verstuurd aan alle bewoners in de 11 grondwaterbeschermingsgebieden (ruim 18.000 adressen) en daarnaast een aparte mailing naar de bewoners van het nieuwe grondwater-beschermingsgebied Tilburg. Vervolgens is vier weken lang informatie verspreid over chemievrij tuinieren, via twitter en facebook van Schoon Water en Brabant Water, met onder andere foto's en filmpjes van Velt en verwijzingen naar informatie van Velt (zie figuur 7 hiernaast). De website van schoon water is aangepast om bewoners meer aan te spreken. Ook is een winactie uitgeschreven waarbij mensen werd gevraagd foto's te delen van hun tuinier-activiteiten, om kans te maken op een gratis tuinadvies.

De twitterberichten via @overSchoonWater met adviezen hoe chemievrij kan worden gewerkt in de tuin, hadden allemaal meer dan 2.000 weergaven. Via facebook werden per bericht tot 1.500 mensen bereikt. Gedurende de campagneperiode werden de bewonerspagina en de pagina's met tips tegen plaaginsecten en onkruid www.schoon-water.nl, bovengemiddeld bezocht.

Figuur 7 Facebookbericht Brabant Water tijdens de bewonerscampagne

3.2.2.

Sport en recreatie

Sport en recreatie zijn tijdelijk uitgezonderd van het verbod op het gebruik van chemische middelen; beide sectoren hebben Green Deals getekend (Green Deal 189 respectievelijk 188). De sport- (waaronder voetbal en golf) en recreatiesector hebben zich als doel gesteld toe te werken naar chemievrij beheer in 2020. Voor meer informatie over de Green Deals zie onkruidvergaat.nl/green-deals/.

De doelstellingen voor sport en recreatie binnen Schoon Water 2016-2018 zijn:

- Drie voetbalterreinen in drie verschillende Schoon-Watergemeenten blijvend om laten schakelen naar chemievrij beheer, en de kennis en ervaringen delen met de overige Noord-Brabantse Schoon-Watergemeenten.
- Twee golfterreinen blijvend om laten schakelen naar chemievrij beheer en deze kennis en ervaring delen met andere golfbanen binnen de provincie Noord-Brabant. Dit is in 2018 uitgebreid naar vier golfterreinen, door het aanvullende project 'Pesticidevrij golf N-B 2020'.

4

Milieuresultaten

4.1. Landbouw

Het seizoen van 2018 werd gekenmerkt door een zeer droge en warme zomer. De maand mei was de warmste meimaand sinds het begin van de metingen in 1901. Juni en juli waren de droogste ooit, waarbij juli ook de zonnigste ooit was. Dit resulteerde in een snel oplopend neerslagtekort. Vanaf 9 augustus viel pas de eerste regen, al was dat maar een fractie van het neerslagtekort. Door de droogte was de schimmel-druk relatief laag. Sommige plaaginsecten gaven echter extra druk.

Daarnaast is in 2018 de verplichte driftreductie bij toepassing van gewasbeschermingsmiddelen verhoogd van 50 naar 75%. Dit resulteert in een lagere belasting naar het oppervlaktewater. Om het effect van deze wettelijke maatregel op de resultaten te laten zien, wordt deze verandering niet doorgetrokken naar voorgaande jaren, zoals wel gebeurt met veranderingen in de milieubelasting van middelen.

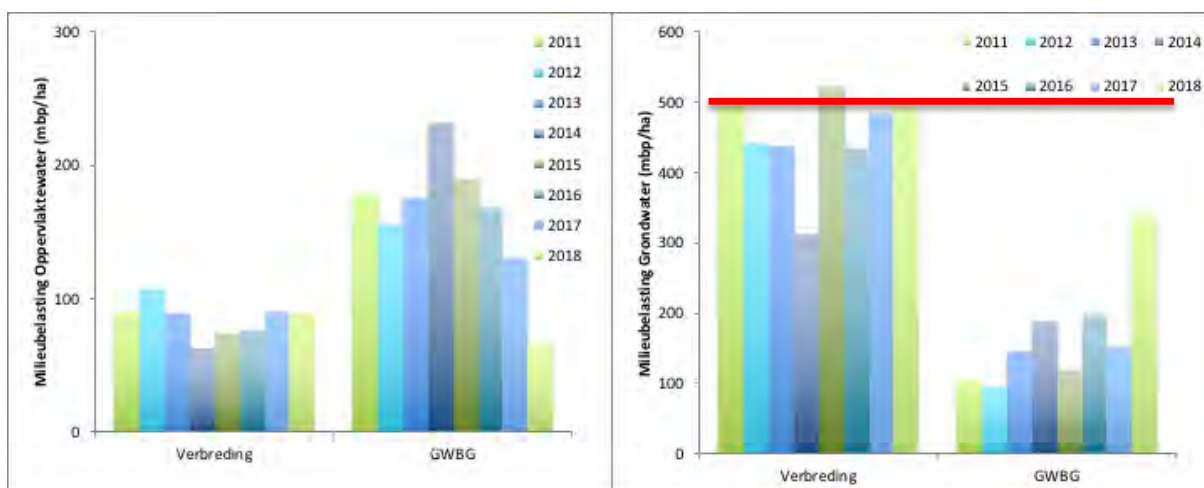
4.1.1.

Loonwerk (maïs en gras)

Voor maïs bleven loonwerkers ook in 2018 in de grondwaterbeschermingsgebieden met de milieubelasting ver onder de somnorm van 500 mbp/ha voor grondwater (zie figuur 8 op de volgende pagina). Toch is er een duidelijke stijging te zien ten opzichte van voorgaande jaren. Dit komt met name door de extra inzet van herbiciden. Dit was nodig omdat het onkruid, met name melde, door het droge weer snel was afgehard. Voor loonwerkers is het van belang een goed resultaat te leveren, waardoor ze er vaak voor kiezen niet af te wachten, maar te spuiten.

Buiten de grondwaterbeschermingsgebieden ligt de milieubelasting relatief stabiel rond de 500 mbp/ha. In 2018 komt dit met name door het gebruik van Akris en Gardo Gold. Omdat milieubelasting van het grondwater bij verbreding geen speerpunt is, wordt hier bij bijeenkomsten minder aandacht op gevestigd en ligt het zwaartepunt bij de milieubelasting van oppervlaktewater.

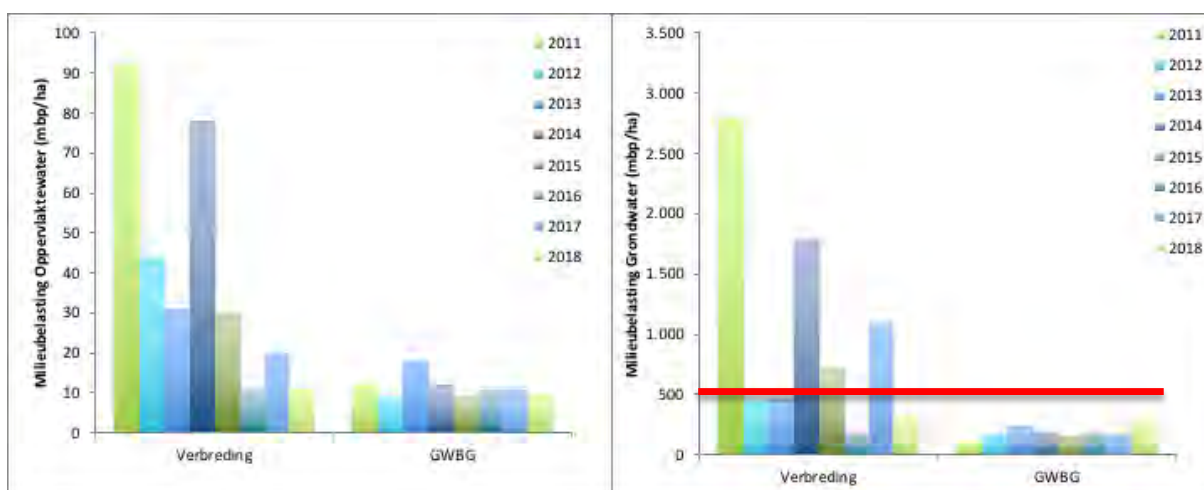
Vermindering van de milieubelasting van het oppervlaktewater is binnen het project verbreding een belangrijk doel. Zowel de grondwaterbeschermingsgebieden als verbreding scoren hier goed, met scores onder de 100 mbp/ha, waarbij geen enkele bespuiting boven de somnorm van 100 mbp/ha per bespuiting uitkwam. Voor verbreding is de milieubelasting naar het oppervlaktewater nagenoeg gelijk gebleven. In de grondwaterbeschermingsgebieden is de milieubelasting van het oppervlaktewater sterk gedaald, mede door de verhoging van de wettelijke driftreductie.

Figuur 8 Gemiddelde milieubelasting naar grond- en oppervlaktewater (mbp/ha) in de maisteelt voor de grondwaterbeschermingsgebieden en verbreding.
De rode lijn geeft de uitspoelingsnorm van 500 mbp/ha weer.

Voor gras bleven de loonwerkers ver onder de somnorm van 500 mbp/ha in grondwater, in zowel de grondwaterbeschermingsgebieden als verbreding (zie figuur 9 hieronder). In de grondwaterbeschermingsgebieden is wel een kleine stijging te zien. Dit komt door het gebruik van herbiciden Cirran² en Tapir. Tapir wordt veel ingezet in het rivierkleigebied tegen riddersuring. Buiten de grondwaterbeschermingsgebieden is ook gebruik gemaakt van Cirran, maar nauwelijks van Tapir.

Vermindering van de milieubelasting van het oppervlaktewater is voor beide deelprojecten een belangrijk doel. Zowel de grondwaterbeschermingsgebieden als verbreding scoren hier dan ook goed op, met scores ruim onder de 100 mbp/ha en geen bespuitingen boven de 100mbp/ha er bespuiting.

Figuur 9 Gemiddelde milieubelasting naar grond- en oppervlaktewater (mbp/ha) in gras voor de grondwaterbeschermingsgebieden en verbreding.
De rode lijn geeft de uitspoelingsnorm van 500 mbp/ha weer.

² Om het grondwater te beschermen is Cirran in de grondwaterbeschermingsgebieden alleen toegelaten tussen maart en augustus. De bespuitingen vonden plaats in april.

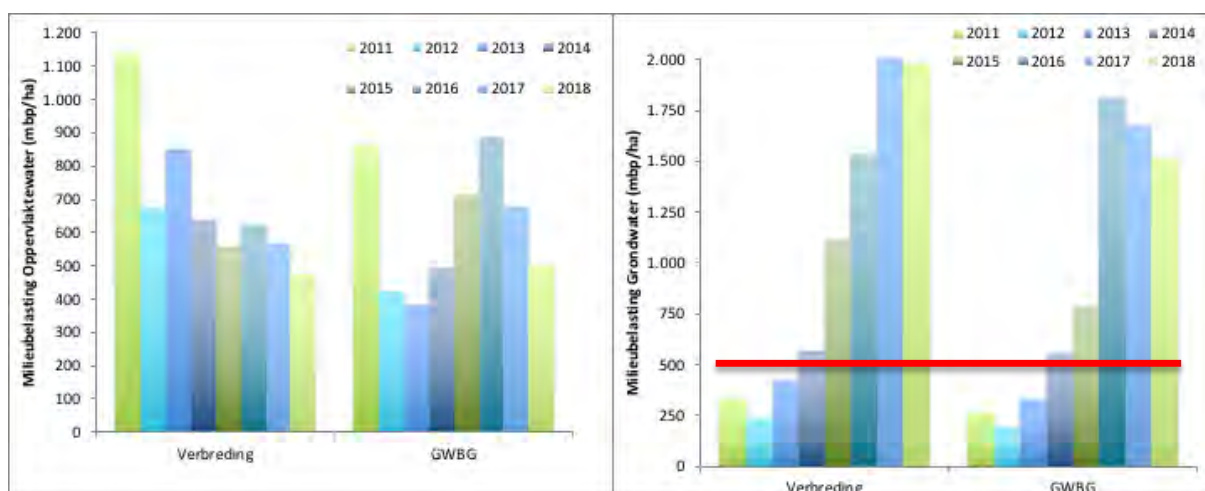

4.1.2.

Aardappelen

Ook in 2018 kwam de milieubelasting van de aardappelteelt in zowel de grondwaterbeschermingsgebieden als daarbuiten ver boven de somnorm van 500 mbp/ha uit (Figuur 10). In de grondwaterbeschermingsgebieden zijn de belangrijkste veroorzakers de enkele herbiciden (Centium 360 en Titus) en fungiciden (Curzate M en Carial Star). In verbreding zijn vooral fungiciden veel gebruikt. De fungicidebespuitingen vonden vooral plaats in augustus.

Voor oppervlaktewater blijft de trend dalend sinds 2016. In de grondwaterbeschermingsgebieden hebben herbiciden het grootste aandeel. Daarbuiten worden diquatbromide-houdende herbiciden Dragoon en Reglone en insectenbestrijdingsmiddel Decis veel gebruikt. Ook blijft het aandeel bespuitingen boven de 100 mbp/ha laag met 4 en 8% voor respectievelijk verbreding en grondwaterbeschermingsgebieden.

Figuur 10 Gemiddelde milieubelasting naar grond- en oppervlaktewater (mbp/ha) in de aardappelteelt voor de grondwaterbeschermingsgebieden en verbreding. De rode lijn geeft de uitspoelingsnorm van 500 mbp/ha weer.

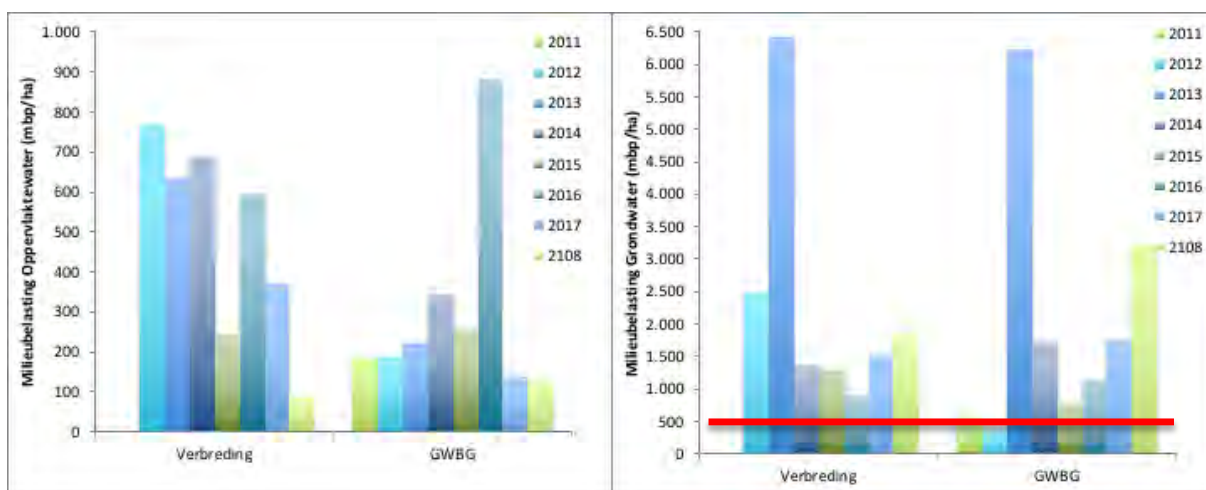
4.1.3.

Boomkwekerij

De boomkwekerij omvat onder andere de teelt van vruchtbomen, laanbomen, buxus, taxus, beuk en rozen. Boomteelt bestaat dus uit verschillende gewassen en valt in Schoon Water in de categorie ‘moeilijk gewas’.

Deelnemers in de grondwaterbeschermingsgebieden krijgen daarom extra individuele begeleiding, naast de groepsbegeleiding. De milieubelasting naar het grondwater in de grondwaterbeschermingsgebieden is in 2018 gestegen ten opzichte van het referentiejaar 2011, maar is nog aanzienlijk lager dan in het piekjaar 2013 (zie figuur 11 op de volgende pagina). De milieubelasting wordt veroorzaakt door extra bespuitingen tegen probleemonkruiden als haagwinde, brandnetels en opkomend probleem plantloon. Door de droge en warme zomer waren deze onkruiden ook snel afgehard.

De milieubelasting van het oppervlaktewater door de boomkwekerij is zowel in de grondwaterbeschermingsgebieden als binnen verbreding gedaald. Dit komt mede door keuze voor de minder belastende middelen. Daarnaast zijn er beperkingen op de inzet van belastende middelen als Butisan S, Mirage Plus, Spirit en Decis. Hierdoor is ook het aandeel bespuitingen boven de 100 mbp/ha per bespuiting laag, namelijk 3% in verbreding en 0% voor grondwaterbeschermingsgebieden.

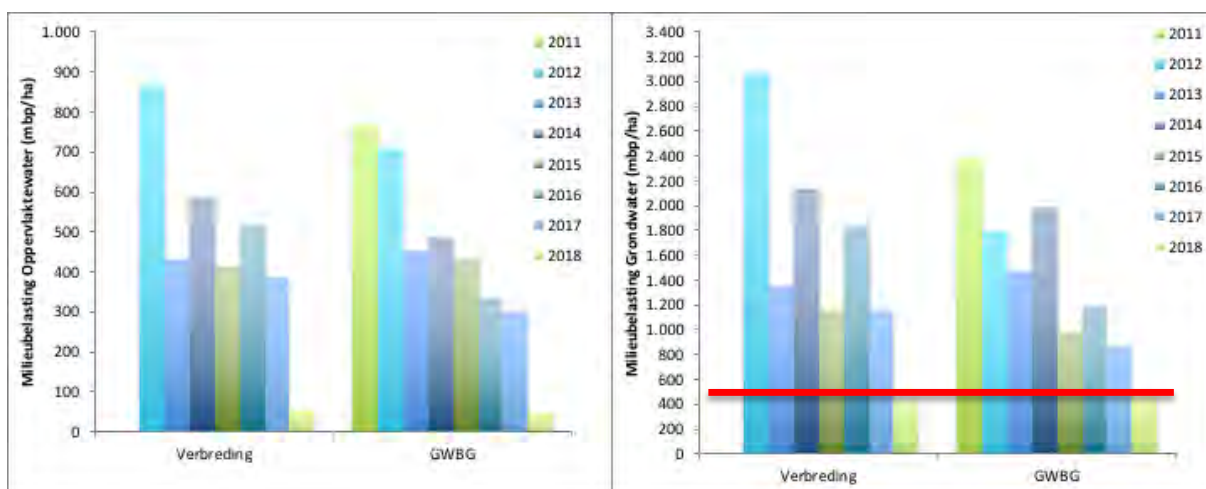
Figuur 11 Gemiddelde milieubelasting naar grond- en oppervlaktewater (mbp/ha) in boomteelt voor de grondwaterbeschermingsgebieden en verbreding. De rode lijn geeft de uitspoelingsnorm van 500 mbp/ha weer.

4.1.4.

Asperge

De dalende lijn in de milieubelasting van grondwater door gewasbeschermingsmiddelengebruik in de aspergeteelt heeft ook in 2018 doorgezet, met als resultaat de daling naar onder de norm van 500 mbp/ha (zie figuur 12 hieronder). Door het droge weer waren minder bespuitingen nodig tegen schimmelziektes. Het voornaamste aandachtspunt voor grondwater blijven onkruidmiddelen, waar ook dit jaar gebruik van gemaakt is. Het aantal bespuitingen is wel sterk gedaald, mede door het gebruik van mechanische onkruidbestrijding.

Ook voor waterleven blijft de dalende trend zichtbaar, met een sterke daling naar minder dan 100 mbp/ha voor zowel de grondwaterbeschermingsgebieden als verbreding. Het aandeel bespuitingen boven de 100 mbp/ha is gedaald naar 5% in verbreding en zelfs 0 in de grondwaterbeschermingsgebieden. Deze daling komt deels door de wettelijke driftreductie van 50 naar 75%, maar ook door de keuze voor minder belastende middelen, alternatieve technieken als mechanische onkruidbestrijding en lagere doseringen.

Figuur 12 Gemiddelde milieubelasting naar grond- en oppervlaktewater (mbp/ha) in de aspergeteelt voor de grondwaterbeschermingsgebieden en verbreding. De rode lijn geeft de uitspoelingsnorm van 500 mbp/ha weer.

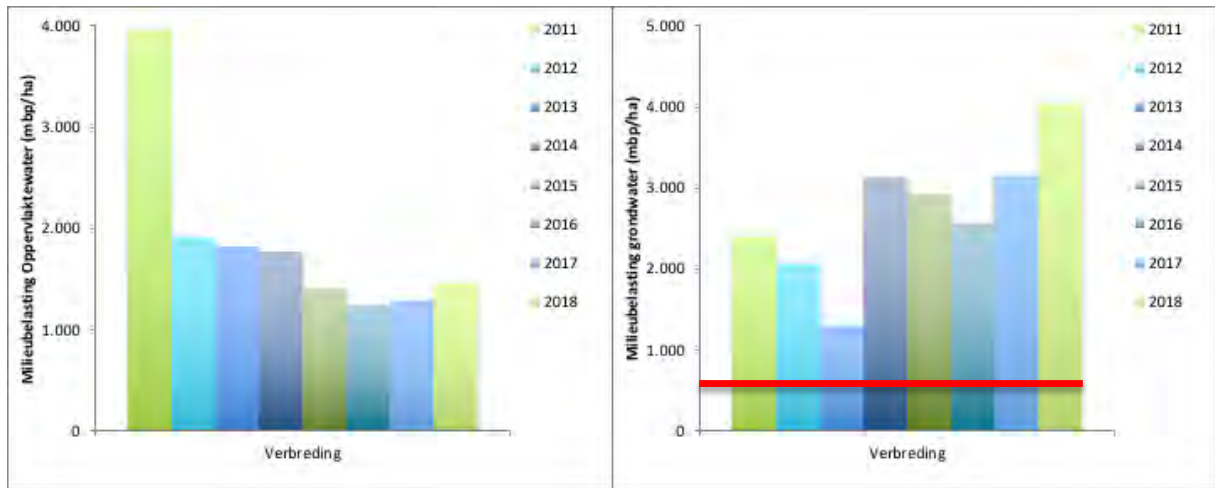
4.1.5.

Prei

Preitellers leveren hun spuitregistratie aan via Bakker Barendrecht.

De belasting naar het oppervlaktewater is in 2018 licht gestegen ten opzichte van 2017, ondanks de verandering in wetgeving voor driftreductie (zie figuur 13 hieronder). Dit komt met name door het grote aantal bespuitingen met Decis in de zomermaanden. Door het warme droge weer waren de gewassen extra vatbaar voor plaaginsecten als trips. Het aandeel bespuitingen met een milieubelasting van meer dan 100 mbp/ha is hierdoor opgelopen tot 12%.

Omdat de preipercelen niet in de grondwaterbeschermingsgebieden liggen, is grondwater geen prioriteit tijdens de informatiebijeenkomsten. Dit is te merken aan de resultaten. Waar de milieubelasting voor oppervlaktewater redelijk stabiel blijft, stijgt de belasting naar grondwater tot 4000 mbp/ha in 2018. Dit komt met name door herbicide Butisan S en fungicide Luna Experience. Herbicide Lentagran, dat in voorgaande jaren voor problemen zorgde, heeft in 2018 minder milieubelasting opgeleverd naar het grondwater door minder bespuitingen en lagere doseringen.

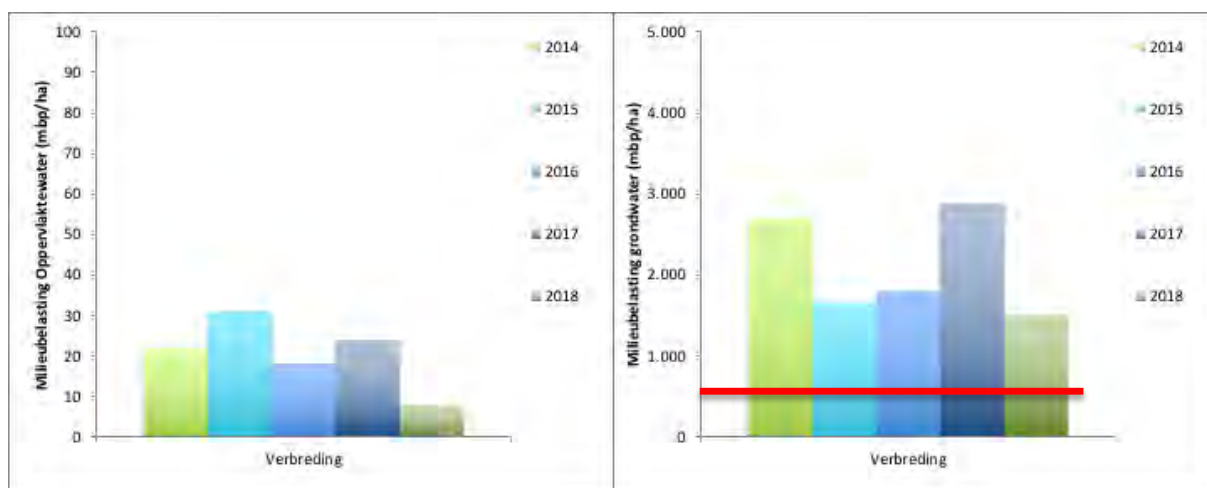
Figuur 13 Gemiddelde milieubelasting naar grond- en oppervlaktewater (mbp/ha) in prei voor de verbreding. De rode lijn geeft de uitspoelingsnorm van 500 mbp/ha weer.

4.1.6.

Sperzieboon

In 2018 is de belasting naar het oppervlaktewater als gevolg van de sperziebonenteelt gedaald naar minder dan 10 mbp/ha (zie figuur 14 op de volgende pagina). Er zijn ook geen bespuitingen boven de norm van 100 mbp/ha uitgekomen. Dit komt door de combinatie van weinig belastende middelen en hoge driftreductie.

Voor grondwater is de milieubelasting gedaald ten opzichte van voorgaande jaren. De meest belastende middelen blijven fungiciden Luna Privilege en Luna Sensation. Deze worden preventief ingezet om verdere bespuitingen uit te sparen. Gedurende de zomer van 2018 was de weersvoorspelling soms wisselvallig, zodat telers ervoor kozen Luna toch in te zetten. Een aantal telers hebben geen Luna gebruikt, mede door het beslissingondersteunende systeem (BOS), waar ze als groep toegang toe hadden.

Figuur 14 Gemiddelde milieubelasting naar grond- en oppervlaktewater (mbp/ha) in de sperziebonenteelt voor de verbreding.
De rode lijn geeft de uitspoelingsnorm van 500 mbp/ha weer.

4.1.7.

Aardbei

In de aardbeienteelt wordt veel gebruik gemaakt van luchtondersteuning. Dat leidt tot een emissiereductie die goed te zien is in de lage milieubelasting naar oppervlaktewater. Het gemiddelde van 2014 tot 2018 ligt onder de 100 mbp/ha en er zijn geen overschrijdingen van de norm van 100 mbp per ha per bespuiting. Wat betreft grondwaterbelasting blijft aardbei een lastig gewas. Er zijn veel ziektes, zoals meeldauw en vruchtrot. Hiertegen worden Luna Privilege (fluopyram) en Luna Sensation (fluopyram en trifloxy-strobine) gespoten, welke sterk uitspoelen naar grondwater. Ook is in 2018 veel gespoten met plaagbestrijdingsmiddelen Pirimor en Tracer, ook met relatief hoge mbp/ha voor grondwater. Door deze middelen is het aandeel bespuitingen boven de norm voor grondwater van 100 mbp per ha per bespuiting 33%.

Steeds meer telers gaan naar overdekte teelt: in kas en stellingen. Sinds 2013 is wettelijk bepaald dat telers met stellingen of trayvelden water moeten recirculeren. Bestrijdingsmiddelen in dit water zullen dus ook niet uitspoelen naar het grondwater. Sinds 2017 is de steekproef onder de verschillende groepen telers (vollegrond, stellingen, kas) niet groot genoeg om relevante cijfers weer te geven. Daarnaast wisselt de samenstelling van de telers teveel. Daarom is ervoor gekozen vanaf 2017 geen resultaten weer te geven.

Aardbeienteelt in de vollegrond verdwijnt langzaam uit Brabant. Afnemers hebben voorkeur voor fruit uit stellingteelt of kas, waardoor de toch al lage prijzen nog verder gezakt zijn voor vollegrondstelers. Om het grond- en oppervlaktewater schoon te houden, wordt met Schoon Water daarom aandacht besteed aan verder advisering op het gebied van stellingenteelt en water. Hierbij is gekozen voor individuele begeleiding, om concreet de aandachtspunten per bedrijf aan te kunnen pakken. Centraal tijdens deze gesprekken staan waterzuivering en hergebruik van het gezuiverde water. Door een goed zuiveringsstelsel wordt de uitstoot van gewasbeschermingsmiddelen naar het grondwater teruggebracht naar bijna nul.

4.1.8.

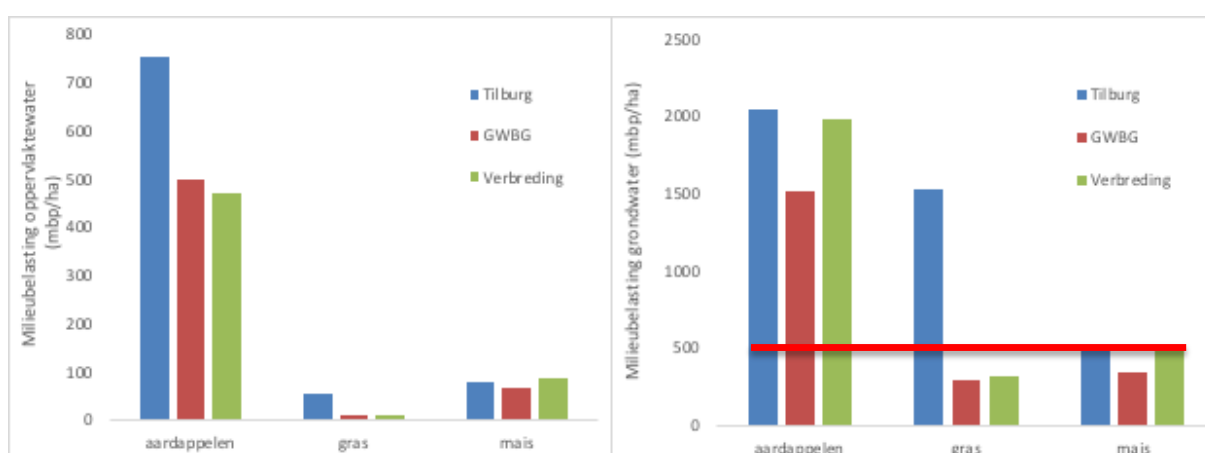
Gilzerbaan

Sinds juni 2018 is regio Gilzerbaan (bij Tilburg) een grondwaterbeschermingsgebied. Voor 2018 zijn geen speciale restricties opgelegd of maatregelen genomen. Dit seizoen (2018) wordt daarom gezien als een nulmeting ten opzichte van de andere grondwaterbeschermingsgebieden en volgende jaren. Gedurende het teeltseizoen 2018 is geen extra advies gegeven. Vanaf 2019 zal dit wel het geval zijn.

De telers binnen het nieuwe grondwaterbeschermingsgebied Gilzerbaan scoren hoger dan de andere grondwaterbeschermingsgebieden voor de aardappel-, gras- en maisteelt wat betreft milieubelasting naar

oppervlaktewater (zie figuur 15 hieronder). Ook binnen de verbreding is de milieubelasting in de aardappelteelt en in grasland lager dan binnen grondwaterbeschermingsgebied Gilzerbaan³. In de maïsteelt is de milieubelasting binnen de verbreding hoger dan in Gilzerbaan. Alleen aardappelbespuitingen met herbiciden Reglone, Challenge, Boxer en Bonalan kwamen boven de oppervlaktewaternorm van 100 mbp/ha per bespuiting uit. Dit is 5% van de totale bespuitingen in aardappel, al gaat het hier om een beperkt areaal, circa 35 ha.

Wat betreft belasting naar het grondwater scoort Gilzerbaan hoger dan de andere grondwaterbeschermingsgebieden voor alle teelten. De bespuitingen met hoogste individuele milieubelasting hebben plaatsgevonden in gras. Hier zijn vooral herbiciden Cirran en Primus veel gebruikt, met relatief hoge milieubelasting. Gezien het grote areaal van gras, bijna 300 ha, valt voor dit gewas veel milieuwinst te behalen op grondwater. In de aardappelteelt is vooral fungicide Narita veel gebruikt. Deze was in de overige grondwaterbeschermingsgebieden al verboden.

Figuur 15 Gemiddelde milieubelasting naar oppervlakte- en grondwater (mbp/ha) in aardappelen, gras en maïs in nieuw grondwaterbeschermingsgebied Gilzerbaan (Tilburg), de overige grondwaterbeschermingsgebieden en verbreding. De rode lijn geeft de uitspoelingsnorm van 500 mbp/ha weer

4.2. Gemeenten en sport- en recreatieterreinen

Verhardingen en groen

De activiteiten vanuit Schoon Water binnen de Schoon-Watergemeenten staan in het teken van het verankeren van chemievrij beheer. In mei 2018 is een bijeenkomst georganiseerd (voor meer informatie hierover zie eind van dit hoofdstuk).

Toepassing van chemische middelen op verhardingen en in het groen is niet meer toegestaan. Alle gemeenten onderhouden hun verhardingen en groen chemievrij. Dit maakt dat het niet meer nodig is te rapporteren over het gebruik op verhardingen in de Schoon-Watergemeenten. Waar nodig wordt wel informatie gedeeld over chemievrij beheer, en is op www.schoon-water.nl het forum beschikbaar voor vragen.

³ Een deel van de deelnemers in het gebied Gilzerbaan was al Schoon-Waterdeelnemer via verbreding. Vanaf 2018 krijgen deze deelnemers meer individuele begeleiding, naast de bijeenkomsten van verbreding waar ze al voor uitgenodigd werden. Ook mogen ze sinds juni 2018 geen middelen meer gebruiken die niet zijn toegelaten in de grondwaterbeschermingsgebieden.

Sportvelden

Binnen de grondwaterbeschermingsgebieden maakten in 2018 Bergen op Zoom en Waalre gebruik van chemie op hun sportvelden (zie tabel 2). Waalre heeft in voorgaande jaren geen chemie op sportvelden gebruikt, maar in 2018 is een beperkte hoeveelheid Primstar en Dicophar gebruikt. Ditzelfde geldt voor Bergen op Zoom; ook hier is de jaren ervoor chemievrij gewerkt, maar als gevolg van de droogte en de onkruiddruk voelde men zich genoodzaakt het onkruid chemisch te bestrijden met Primstar en Dicophar. De overige gemeenten werkten chemievrij in deze gebieden.

In 2018 is gewerkt aan het verder terugbrengen van het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen op gemeentelijke sportaccommodaties. Concreet zijn de volgende acties uitgevoerd:

- Bergen op Zoom: advisering over beheer volgens de Schijndelse methode. Dit houdt in dat enkele keren per jaar zeer kort wordt gemaaid.
- Roosendaal gebruikte in voorgaande jaren nog een beperkte hoeveelheid chemische middelen op sportvelden, maar in 2018 is geen chemie meer gebruikt. Er wordt een pilot gedaan met het gebruik van microleven op 3 velden. Dit loopt goed.
- Laarbeek: in voorgaande jaren is gestart met een pilot met bodemleven. Resultaten waren zodanig dat besloten is in 2018 op alle velden zo te gaan werken.
- Eindhoven: men staat open voor chemievrij beheer. Informatie over biologisch sportbeheer is gedeeld. Mogelijk wordt in 2019 een pilot opgezet.

Hiernaast is er contact geweest met de gemeente Helmond over hun sportveldenbeheer. Met de verantwoordelijk beheerder is in een overleg doorgesproken welke kennis en informatie beschikbaar is over chemievrij beheer, omdat men zoekende is hoe dit op te pakken.

Zes gemeenten (te weten Bladel, Eersel, Eindhoven, Haaren, Laarbeek en Veldhoven) gebruikten in 2018 ook op sportvelden buiten grondwaterbeschermingsgebieden geen chemische middelen meer. Het jaar 2018 was extreem droog. Dit beïnvloedde ook de onkruiddruk. Dit laat zien dat sportveldbeheer maatwerk blijft en er geen blauwdruk is te geven hoe het beheer moet worden uitgevoerd.

In december 2018 is het beheer (eventuele middelengebruik) van groen en sport in alle SW-gemeenten geïnventariseerd voor deze rapportage. Resultaten staan weergegeven in onderstaande tabellen.

Golfbanen

In 2018 is gestart met de begeleiding van in totaal vier golfbanen. Het betreft het Efteling Golfpark (waarmee al sinds 2016 wordt samengewerkt), Golfpark Prise d'eau, Golf Wouwse Plantage en Golfclub Midden-Brabant. Begin 2018 zijn deze golfparken individueel bezocht en is het beheer besproken. Iedere golfbaan voert het beheer uit op eigen wijze:

- Golfclub Midden-Brabant heeft in 2014 besloten de baan chemievrij te willen beheren. In praktijk lukt dit niet altijd. Zo is in 2018 eenmaal signum toegepast tegen Dollar Spot.
- Golfpark De Efteling heeft in 2018 volledig chemievrij gewerkt. Wel waren er veel droogteplekken en heksenkringen. Problemen zijn Dollar Spot en fusarium, waarvoor nog geen afdoende maatregelen zonder chemie bekend zijn.
- Golfbaan Prise d'eau heeft in 2018 eenmaal gespoten tegen Dollar Spot en fusarium en pleksgewijs tegen onkruid. Op de baan is veel aandacht voor chemievrije alternatieven.
- Op de Wouwse Plantage zijn in 2018 drie banen gerenoveerd. Onkruiden vallen mee, maar dat is altijd zo bij nieuwe banen, zo is de ervaring. In 2018 is enkele malen op de greens gespoten tegen fusarium en Dollar Spot. Ook werd Merit Turf gebruikt tegen engerlingen, deze vormen een probleem. Men is op de hoogte van chemievrije alternatieven (zoals nematoden), maar staat hier wat sceptisch tegenover, vanwege ervaringen in het verleden. Vanaf 2019 is Merit Turf niet meer toegestaan.

In het najaar is een gezamenlijk overleg met de vier golfbanen georganiseerd, waar informatie en ervaringen werden uitgewisseld. Plannen zijn gemaakt om in 2019 en 2020 verder informatie uit te wisselen om zo kennis op te doen over chemievrij beheer. Er is budget beschikbaar om metingen te doen op de golfbanen om meer informatie te verkrijgen over bodem- en/of waterkwaliteit en wat dit betekent voor het beheer. In 2019 wordt dit verder ingevuld, onder andere door de inzet van een stagiair. Daarnaast is de afspraak gemaakt dat de golfbanen een insectenhotel zullen plaatsen, met daarnaast een Schoon-Water-informatiebord, met uitleg over het belang van schoon water en de wijze waarop de golfbaan het gebruik van bestrijdingsmiddelen probeert te beperken.

De HAS te Den Bosch werkt ook aan duurzaam golfbaanbeheer. Om maximaal gebruik te maken van beschikbare kennis is contact gelegd met hen. In het najaar van 2018 is een overleg geweest waarin informatie is uitgewisseld. Als vervolg hierop zijn de mogelijkheden verkend om een stagiair van de HAS in te zetten binnen Schoon Water en de HAS is gevraagd in 2019 een presentatie te geven tijdens een bijeenkomst voor alle Brabantse golfbanen.

Tabel 2: Onkruidbestrijdingsmethoden binnen en buiten de grondwaterbeschermingsgebieden (GWBG) op sportvelden in de gemeenten in 2018.

Gemeente	Binnen de GWBG	Buiten de GWBG
Bergeijk	Geen GWBG	Chemisch
Bergen op Zoom	Chemisch	Chemisch
Bladel	Niet-chemisch	Chemisch
Cranendonck	Geen GWBG	Niet-chemisch
Eersel	Niet-chemisch	Chemisch
Eindhoven	Niet-chemisch	Niet-chemisch
Haaren	Geen GWBG	Niet-chemisch
Helmond	Niet-chemisch	Niet-chemisch
Laarbeek	Niet-chemisch	Chemisch
Loon op Zand	Niet-chemisch	Niet-chemisch
Oss	Niet-chemisch	Chemisch
Roosendaal	Niet-chemisch	Chemisch
's-Hertogenbosch	Geen GWBG	Chemisch
St. Michielsgestel	Niet-chemisch	Chemisch
Veldhoven	Niet-chemisch	Chemisch
Waalre	Chemisch	Niet-chemisch
Waalwijk	Geen GWBG	Chemisch

Recreatieterreinen

In 2018 is telefonisch contact geweest met enkele recreatieondernemingen over chemievrij beheer. Met de RECRON, de branchevereniging voor recreatieondernemers, is afstemming geweest over een bijeenkomst vanuit het project waarvoor recreatieondernemers zijn uitgenodigd. Zie hiervoor de volgende paragraaf 'bijeenkomst voor gemeenten, recreatieterreinen en golfbanen'.

Bijeenkomst voor gemeenten, recreatieterreinen en golfbanen

Op 9 mei 2018 is een bijeenkomst georganiseerd over chemievrij beheer buiten de landbouw. De uitnodiging is breed verspreid onder Brabantse golfbanen, recreatieondernemingen, gemeenten en andere partijen die betrokken zijn Schoon Water. Circa 27 personen waren aanwezig. Tijdens deze bijeenkomst was er aandacht voor de huidige wetgeving en resultaten van het project Schoon Water. Ook werden ervaringen op golfpark De Efteling en het sportparkbeheer in de gemeente Oss, biologische bestrijding van emelten en engerlingen en de bestrijding van invasieve exoten behandeld. Tevens was er een kleine kennismarkt met informatie over chemievrij beheer door verschillende partijen. Doordat veel verschillende onderwerpen aan bod kwamen, bood het programma voor elk wat wils. Het bleek echter lastig om de golf- en recreatiesector te interesseren voor de bijeenkomst. Daarom is besloten in 2019

meerdere bijeenkomsten te organiseren voor verschillende doelgroepen, zodat specifieker kan worden ingegaan op de zaken die spelen per sector.

Voor een verslag van de bijeenkomst en de presentaties, zie bit.ly/pest_beheer.

5

Communicatie

Gerichte communicatie is van groot belang voor Schoon Water voor Brabant. Het toont de successen en biedt algemene informatie over het project; zowel aan deelnemers aan het project als aan anderen binnen en buiten Brabant. Daarnaast heeft het zichtbaar maken van de opgedane ervaringen buiten Brabant invulling gegeven aan de Green Deal ‘Schoon Water voor Nederland’.

In dit hoofdstuk geven we een overzicht van de belangrijkste communicatie-uitingen vanuit het project in 2018.

5.1. Algemene communicatie

Gebruikers

In 2018 hebben 8.199 gebruikers de Schoon-Waterwebsite bezocht, een stijging van 400 ten opzichte van 2017. Er zijn 27 dagen geweest met meer dan 50 bezoekers per dag. Een aantal interessante voorbeelden van activiteiten op die dagen staan in tabel 3 hieronder.

Tabel 3: Activiteiten op piekdagen www.schoonwater.nl

Datum	Aantal bezoekers	Bericht
30 maart	59	Start SW-voorjaarscampagne
30 mei	69	Interview Frank van Poppel in Nieuwe Oogst
12 juni	60	NVWA gaat verbod GWB buiten de landbouw controleren, Tweet FAQ's POP-3 subsidie
30 juni	69	Mailing studiemiddag precisielandbouw met wedstrijd
4 december	60	SWB-Gewasbeschermingsmanifestatie

De berichten zijn grotendeels verspreid over het jaar uitgebracht, waardoor het hele jaar aandacht is geweest voor Schoon Water voor Brabant (zie figuur 17 op de volgende pagina). Van de 8.199 gebruikers keert 8% meerdere malen terug op de website. De gemiddelde gebruiker spendeert 1:13 minuten op de website, en bezoekt 2,6 pagina's.

Figuur 16 Gebruikers per maand www.schoonwater.nl 2018

Inhoud

Gewasbescherming, met name tegen onkruid, was in 2018 weer een belangrijk item. De pagina ‘Tips tegen onkruid’ is zeer goed gelezen, waarbij lezers ook relatief lang op de pagina bleven; gemiddeld meer dan een minuut (zie tabel 4 hieronder). Het bericht over onkruidbestrijding in gras-klover voor agrarische gebruikers was zeer goed gelezen. Een vraag over het gebruik van glyfosaat op bedrijventerreinen is bijna 2.300 keer gelezen. Hoveniers vroegen om meer informatie over de boetes die staan op het gebruik van glyfosaat, om aan hun klanten duidelijk te kunnen maken dat dit echt niet mag. Veel forumvragen gingen ook over onkruid verwijderen voor particulieren, met bijvoorbeeld strooizout, azijn en chloor. Zowel burgers, agrariërs als professionals weten de Schoon-waterwebsite te vinden voor antwoorden op hun vragen.

Tabel 4 Top 10 best bekeken pagina's op schoon-water.nl voor Brabant in 2018

Pagina	Aantal weergaven	Gemiddelde tijd op pagina (min)
Home	4.426	0:41
Forum	973	1:03
Doelgroepen	754	1:09
SW Brabant (categorie)	712	0:37
Het programma	702	0:38
Tips tegen onkruid	567	1:10
Resultaten	522	1:03
Forumvraag/gebruik-glyfosaat	435	0:48
Forumvraag/gebruik strooizout	404	1.02
Forumvraag/gebruik-chloor, azijn zout	389	1.03

Zoekwoorden

Binnen het Analytics-account van Schoon Water zijn ook de zoekwoorden bekend waarmee gebruikers op de site komen. Dit jaar is de Schoon-Watersite met 1.212 zoekwoorden 23.996 keer in de zoekresultaten weergegeven en er is 1.408 keer geklikt op een zoekresultaat. Dit is minder dan vorig jaar, waarschijnlijk

omdat gebruikers vaker door deeplinks (op sites van projectpartners, op sociale media en in e-mailings) op de site komen. Schoon-water.nl wordt vooral getoond bij zoektermen met namen en doseringen van gewasbeschermingsmiddelen/werkzame stoffen en hun dosering, namen van deelnemers, onkruiden en schimmels. In het teeltseizoen wordt het meest gezocht; ook dat is zeer verklaarbaar, gezien de meest gebruikte zoektermen.

De meeste deelnemers vinden de site via zoekmachine Google. Dit geeft het belang van de juiste zoekwoorden weer: door de juiste termen te koppelen aan een bericht is de kans groter dat een pagina gevonden wordt en blijft de hele website hoog genoteerd in de organische zoekresultaten. De namen van de middelen, de werkzame stoffen en de doseringen worden vooral gespecificeerd in de jaarrapportages op de site, die zijn dus uitermate belangrijk!

Verwijzers

Ruim de helft van de gebruikers (54%) komt via de organische zoekresultaten van Google op de site. Ruim 20% van de gebruikers komt direct (url typen) op de site. Beste doorverwijzende website (8,5%) is OnkruidVergaat.nl. Mailings in Laposta zijn goed voor bijna 2% van de doorverwezen gebruikers. De rest van de gebruikers (circa 15%) komt met name via andere zoekmachines, Twitter, Facebook, Brabantwater.nl en zlto.nl op de site terecht.

Facebook

Ook op de Schoon-Waterfacebookpagina plaatsen we berichten over interessante activiteiten binnen Schoon Water. In het voorjaar waren dit met name berichten over de bewonerscampagne (zie figuur 18 op de volgende pagina). In deze periode zijn ook beduidend meer mensen bereikt (hoogste aantal bereikte personen 1.450) dan normaal gesproken (laagste aantal bereikte personen: 24).

Nieuwsbrief

In 2018 zijn in totaal vier digitale nieuwsbrieven (nummer 37 t/m 40) verstuurd aan alle deelnemers en geïnteresseerden in het project. De eerste nieuwsbrief, nummer 37, die verzonden werd in februari, bevatte verhalen over de nieuwste technieken die aangeschaft zijn met behulp van de Schoon-Water-innovatiebijdrage. Nieuwsbrief 38, uitgekomen in juni, had als hoofdthema de engerlingen en emelten die schade aan kunnen brengen aan grasvelden. Dit artikel werd geschreven naar aanleiding van de bijeenkomst over chemievrij beheer in mei. Nieuwsbrief 39 ging over de voor- en nadelen van de droge zomer: minder spuiten, meer beregenen, eerder en tegenvallende oogsten en gestegen prijzen. Bij de laatste nieuwsbrief, nummer 40, uit december, zat een filmpje met complimenten voor de Schoon-Water-telers, uitgesproken door Jac Hendriks van waterschap de Dommel. Dit filmpje is speciaal opgenomen voor de gewasbeschermingsmanifestatie in november.

Twitter

Het Twitteraccount @overSchoonWater heeft 658 volgers. We tweeten over alle interessante activiteiten binnen Schoon Water en daarbuiten. Bijvoorbeeld tijdens bijeenkomsten, over persberichten, films, teelttips, tipkaarten, enzovoort. In 2018 zijn 92 berichten geplaatst en daarnaast zijn zo'n 20 relevante berichten geretweet. Twitter is een goed medium om op dezelfde dag nog een update van een evenement te geven (zie figuur 19 op pagina 28).

Persberichten

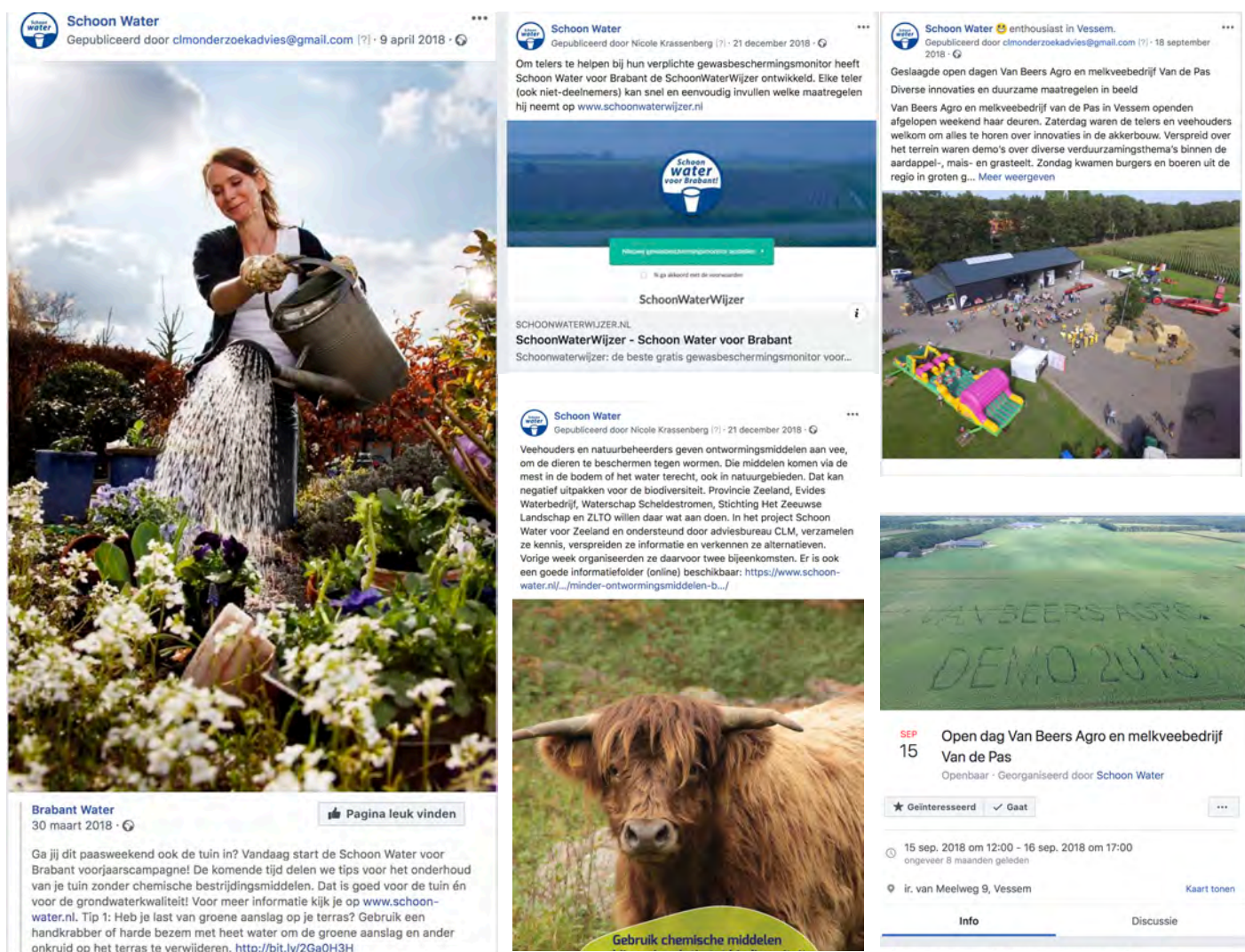
Bekijk alle [persberichten](#) van 2018 op schoon-water.nl. Een goed voorbeeld is het persbericht dat SWZ met gemeenten samenwerkt aan chemievrij beheer van sportvelden (ook kunstgrasvelden!).

Knipselkrant

Het project Schoon Water voor Brabant is ook in 2018 veelvuldig in de pers geweest. Zowel geprinte media als websites plaatsten artikelen met Schoon-Water-inbreng door CLM. In mei 2018 stond er een mooi interview met Frank van Poppel in de Nieuwe Oogst in mei en in augustus verscheen een artikel in de Groene Amsterdammer over gewasbeschermingsmiddelen, met daarin een rol voor CLM-er Peter Leendertse en Schoon-Watertelers Toon en Twan van der Heijden. Daarnaast is, zoals gezegd, door

meerdere media-aandacht besteed aan de open dag bij Peter van Beers en de gewasbeschermings-manifestatie. We attenderen deelnemers periodiek op onze digitale knipselkrant, zodat ze zien dat het project waar zij zich voor inzetten ook zorgt voor flink wat positieve publiciteit. Ook sturen we goede berichten in een directe mailing naar de deelnemers.

Voor bewoners was de voorjaarscampagne een belangrijk communicatiemoment. De tips om onkruid milieuvriendelijk te beheren is in lokale krantjes en websites van Schoon-Watergemeentes gedeeld met de bewoners van die regio's (zie figuur 20 op pagina 29).

Figuur 17 Voorbeelden berichten op de Schoon-Waterfacebookpagina

5.2. Communicatie specifiek richting landbouw

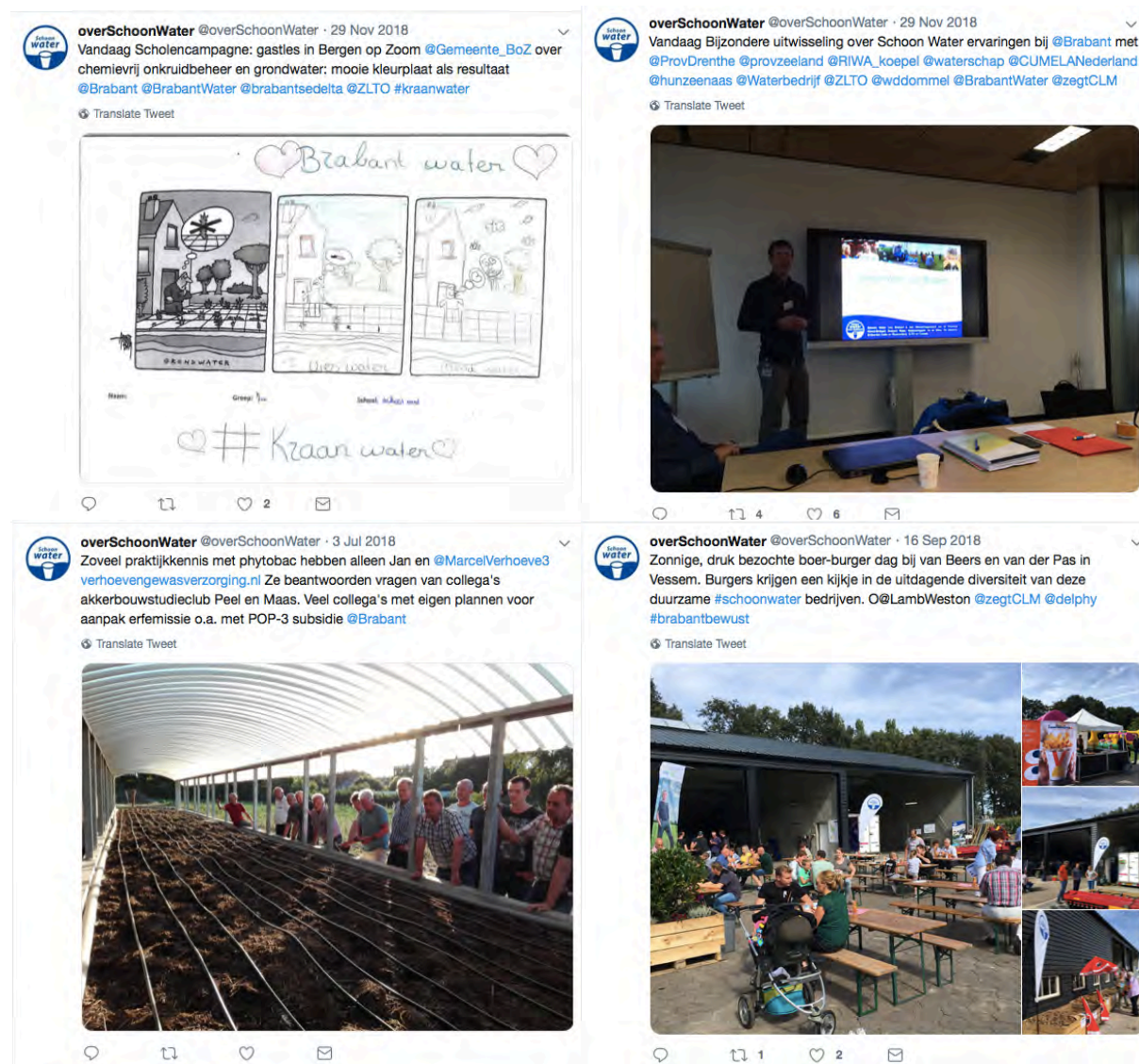
In 2018 zijn 21 door Delphy-adviseurs opgestelde teelttips verspreid onder de agrarische deelnemers, per e-mail, Twitter en online geplaatst op de website. Deze tips bevatten informatie over de actuele situatie en zijn specifiek gericht op een bepaalde teelt. Enkele voorbeelden zijn:

- Boomkwekerij - Tagetes tegen aaltjes (19 april)
- Wintertarwe - Middelenkeuze bij afrijpingsziekten (31 mei)
- Stamslaboon - Let op de weersomstandigheden bij onkruidbespuiting (20 juni)
- Asperge - Nu beregenen voor gezond gewas (4 juli)

- Aardappel - Wees alert, maar geen paniek voor Phytophthora (17 september)

Digitale ledennieuwsbrief ZLTO

Persberichten, uitnodigingen en andere informatie vanuit Schoon Water voor Brabant wordt vaak in de digitale ledennieuwsbrief van ZLTO geplaatst. Hiermee worden duizenden ondernemers bereikt.

Figuur 18 Voorbeelden van tweets van @overSchoonWater

Koppeling met agrarisch onderwijs

Voor de koppeling met het agrarisch onderwijs hebben ZLTO en CLM gebrainstormd over mogelijke invulling. In 2017 hebben Minke Lagerwerf (WS de Dommel) en Bart Bardoel (ZLTO) een gastles verzorgd bij de opleiding milieukunde van HAS Hogeschool. In 2018 zou er een vervolgles plaatsvinden over waterkwaliteit, maar deze les kon niet doorgaan.

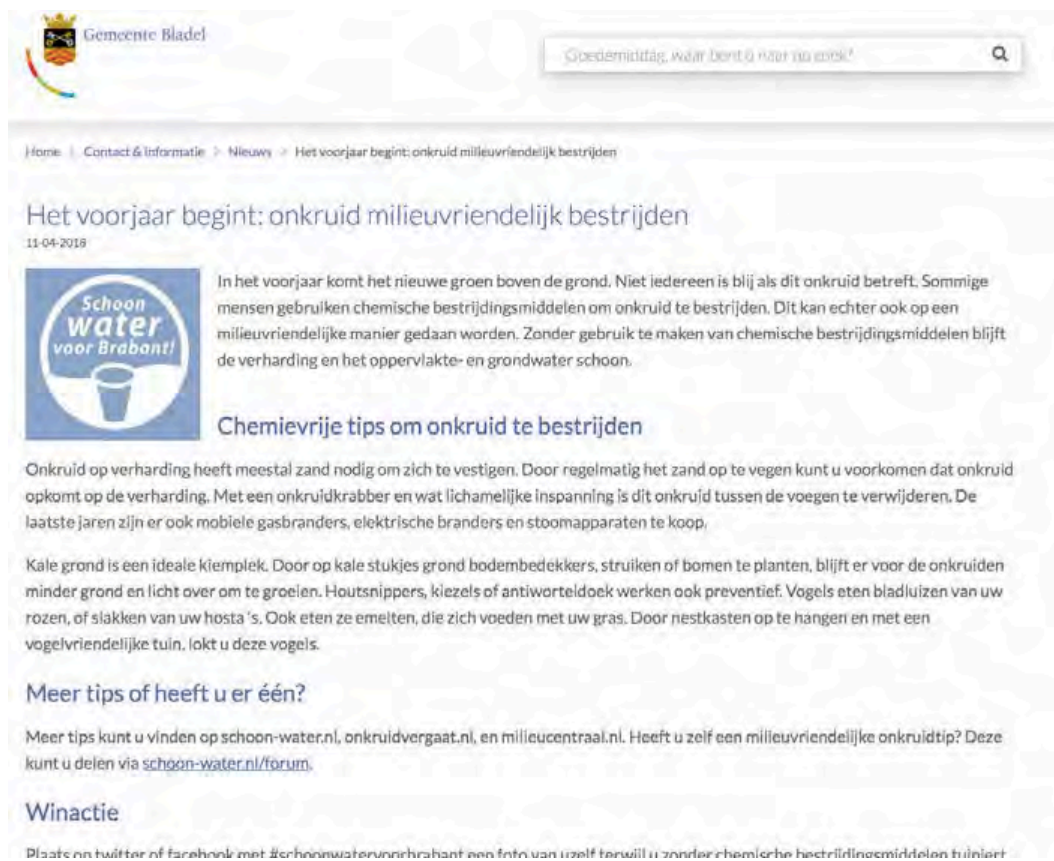
Artikelen in de pers

In de landelijke pers verschenen artikelen over Schoon Water voor Brabant:

- 14 mrt. 2018: de Boerderij: Nederland stelt 75% driftreductie bij spuiten verplicht
- 27 mrt. 2018: de Boerderij: Bekijk eerst de grond, dan pas aan het werk
- 3 mei 2018: Vroege Vogels radio: Interview met CLM-er Peter Leendertse

- 28 mei 2018: Nieuwe Oogst: Interview met Frank van Poppel over vruchtwisseling
- 22 aug. 2018: De Groene Amsterdammer: ‘Ik hoef nog maar een kwart te spuiten’.
- 22 sept. 2018: ‘Nieuwe Oogst: Naar nulmissie voor middelenbehoud’.
- 30 nov. 2018: Uiennieuws: Ruim honderd bezoekers bij Gewasbeschermingsmanifestatie

Ook in de lokale pers was aandacht voor Schoon Water, onder andere voor de voorjaars- en scholencampagne en de aankondiging van de demodagen.

Figuur 19 Aan de voorjaarscampagne is op meerdere sites en in weekbladen aandacht besteed

Kruisbestuiving

Veel kruisbestuiving heeft plaatsgevonden met andere projecten en lopende trajecten. Zo was in november een grote uitwisselingsbijeenkomst tussen waterprojecten uit Brabant, Zeeland en Drenthe, waar tal van verschillende partijen aan tafel zaten. Tijdens de bijeenkomst werden ideeën uitgewisseld en is een graszodenteler en een sportpark bezocht. Ook was Schoon Water één van de voorbeelden in het Europese project Fairway in oktober. Verder heeft de Schoon-Waterwebsite bericht over de OnkruidWijzer, de nieuwsbrief van onkruidvergaat.nl die particulieren en professionals informeert over chemievrij beheer. In onze eigen Schoon-Waternieuwsbrief is een kort berichtje geplaatst over het project 'Brabant Bewust'. Daarnaast wordt voor bijeenkomsten samengewerkt met andere partijen. De kennisbijeenkomst op 19 september, die bezocht werd door meerdere Schoon-Waterboomkwekers, was georganiseerd door POP3 Limburg, Leve(n) de Bodem, in samenwerking met Schoon Water.

In 2017 is toenadering gezocht met Agrodix, de belangenbehartiger van de toeleveranciers van gewasbeschermingsmiddelen. De toeleveranciers komen regelmatig bij telers op het erf en kunnen zo een deel van de Schoon-Waterboodschap overbrengen, bijvoorbeeld over erfmissie en nieuwe spuit-technieken. In 2018 zijn de agrodixleden nogmaals gebeld om het contact warm te houden. Tijdens deze

belronde is een inventarisatie gemaakt van de lopende proeven en interessante nieuwe ontwikkelingen. Het thema ‘schoon water’ is bij alle leden van Agrodix een vast onderdeel van de adviezen, winterlezingen en voorlichtingsbijeenkomsten.

Expertgroep

In 2018 heeft de expertgroep een ander format aangenomen dan in voorgaande jaren, nadat bij herhaaldelijke navraag op dat moment geen interesse voor het vorige format bleek te bestaan. In plaats van de deelnemers bij elkaar brengen naar aanleiding van een vraag vanuit de expertgroep zelf, is - voorafgaand aan het overleg van de landbouwadvisiegroep - een expertsessie georganiseerd over de borging van Schoon-Watermaatregelen via de markt. Centraal stonden (of liever gezegd zaten) Schoon-Watertelers, die hun kijk op de betreffende kwestie gaven. Aan bod kwamen vragen als: *“Waar loop je tegenaan bij certificering van je producten?”* en *“Hoe kijk je aan tegen nieuwe labels? Waarom doe je er wel of niet aan mee?”*. De opkomst was groot. De telers waren eerst wat onwennig in hun centrale positie, maar waren blij hun mening te kunnen geven. Voor de aanwezige leden van de landbouwadvisiegroep gaf de sessie veel inzicht in de positie van de teler. De relatie met de retail blijft een aandachtspunt. Projectpartners kunnen een belangrijke rol spelen in het doorgeven van de signalen uit de praktijk. Dit kan zowel intern, binnen de organisatie, als bij gesprekken met andere organisaties.

Als resultaat van de expertgroep is tijdens de ochtend een ‘Schoon-Water-Matrix-Borging’ opgesteld. Het voorstel is om deze matrix de komende twee jaar steeds terug te laten komen om de gezamenlijke inspanningen van de ambtelijke werkgroep rond borging te stroomlijnen. De matrix kan helpen bepalen hoe effectief en kansrijk een borgingsmaatregel is en welke acties (start en voortgang) nodig zijn.

5.3.

Communicatie specifiek richting niet-landbouw

Gemeenten en bewoners

EcoConsult heeft in 2018 contact gelegd of onderhouden, met individuele gemeenten en sportverenigingen, over chemievrij beheer van de sportvelden. In individuele overleggronden is verder afgestemd hoe de gemeenten aan de slag willen en kunnen met chemievrij beheer van sportvelden. Ook buiten de Schoon-Watertelersgemeenten is gecommuniceerd over de schoonwateraanpak niet-landbouw. Er is in mei 2018 een informatiebijeenkomst georganiseerd voor alle Brabantse gemeenten, golfbanen, recreatiebeheerders en beheerders van sportvelden. Ook op andere plaatsen in het land was er aandacht voor chemievrij beheer en de ervaringen die hiermee zijn opgedaan in Brabant. Het project ‘chemievrij beheer sport in Overijssel en Drenthe’ en het Uitvoeringsprogramma Drentsche Aa, waarin gemeenten, sportvelden en bedrijven worden begeleid richting chemievrij beheer, zijn hier voorbeelden van.

Voorjaar 2018 is een burgercampagne opgezet om aandacht te genereren voor chemievrij beheer door burgers. Tevens is een scholencampagne gestart. Hierbij krijgen leerlingen van groep 6 t/m 8 van Brabant Water, CLM en Delphy gastlessen over hoe drinkwater geproduceerd wordt en hoe dat schoon te houden is. Zowel de burger- als de scholencampagne is uitgevoerd met Brabant Water. In 2018 zijn 4 scholen bezocht, in 2019 zullen nog enkele andere scholen worden bezocht.

In september zijn open dagen georganiseerd op het bedrijf Van Beers Agro te Vessem, die goed bezocht zijn. Zondag 16 september was het bedrijf ook open voor burgers. Tijdens de open dagen werd informatie gedeeld over de wijze waarop de landbouw bezig is met vermindering van de emissies van gewasbeschermingsmiddelen. Bij de stand van het project Schoon Water konden ook burgers zich op beide dagen laten informeren hoe zij zelf zonder pesticiden kunnen tuinieren.

Vanuit de tuinbranche kwam de vraag hoe om te gaan met polygonumstokken. Japanse Duizendknoop is een invasieve exoot. Soms besluiten gemeenten glyphosaat in te zetten om dit te bestrijden. Polygonumstokken zijn delen van deze plant. Fragmenten van de stokken kunnen weer uitgroeien tot een nieuwe plant. Er is vanuit het project Schoon Water een advies opgesteld om de verkoop van deze plant en de stokken te stoppen. Dit advies is vervolgens door Tuinbranche Nederland verspreid onder al haar leden (zie figuur 21 hiernaast).

Pers- en nieuwsberichten op schoon-water.nl

In het afgelopen jaar zijn de volgende pers- en nieuwsberichten naar buiten gebracht over het chemievrij beheer door gemeenten, op sportvelden, golfbanen en recreatieterreinen.

- Augustus 2018: Planten te koop ... met luis!
- Juni 2018: Chemievrij bestrijden van algen op kunstgrasvelden goed mogelijk
- Juni 2018: De NVWA gaat verbod op gewasbescherming buiten landbouw controleren
- Mei 2018: Schoon-Waterbijeenkomst chemievrij beheer
- Februari 2018: al meer dan 10.000 bezoekers op onkruidvergaat.nl
- Januari 2018: leer ecologisch tuinieren met de Velt-app tuintalent

Figuur 20 Communicatie rond Schoon-Wateradvies tegen Japanse Duizendknoop

Daarnaast is er in Stadswerk een artikel geplaatst over het project Schoon Water, getiteld 'Schoon Water voor Brabant, een project met effect'.

Ook via twitterberichten (@overschoonwater) en Facebook zijn deze pers- en nieuwsberichten onder de aandacht gebracht (zie figuur 22 op de volgende pagina).

Al deze berichten zijn te vinden op www.schoon-water.nl. Persberichten zijn verstuurd naar media, vakbladen en ook geplaatst op de Schoon-Waterwebsite.

https://nl-nl.facebook.com/overSchoonWater

Vind ik leuk Delen Bewerkingen voorstellen ...

Schoon Water
21 april 2018 · 🌐

Onkruid voorkomen? Tip: bedek de bodem met worteldoek, cacaodoppen of houtsnippers. #schoonwatervoorbrabant

Onkruid milieuvriendelijk bestrijden

Het is voorjaar. Nieuw groen komt boven de grond. Maar niet iedereen is blij met (on)kruid. Hoe kun je onkruid het beste bestrijden?

Gebruik geen chemische bestrijdingsmiddelen!

Iedere gemeente, hovenier en groenvoorzieners is verplicht om op verhardingen en het groen zonder chemische bestrijdingsmiddelen te werken. Vanaf 2020 geldt dit ook op sportvelden. Maar sommigen mensen gebruiken nog chemische bestrijdingsmiddelen om onkruid te verwijderen. En dit kan ook op een milieuvriendelijke manier, zodat de straat maar ook het grond- en oppervlaktewater schoon blijven. We geven u een aantal tips.

- Onkruid op verharding heeft meestal zand nodig om zich te vestigen. Door regelmatig het zand op te vegen kunt u voorkomen dat onkruid opkomt op de verharding.
- Met een onkruidkrabber en wat lichamelijke inspanning is dit onkruid tussen de voegen te verwijderen.
- De laatste jaren zijn er ook mobiele gasbranders, elektrische branders en stoomapparaten te koop.
- Kale grond is een ideale kiemplek. Door op kale stukjes grond in uw border bodembedekkers, struiken of bomen te planten, blijft er voor de onkruiden minder grond en licht over om te groeien. Houtsnippers, kiezels of antiworteldoek werken ook preventief.

Winactie

Post op twitter of facebook met #schoonwatervoorbrabant een foto van uzelf terwijl u zonder chemische bestrijdingsmiddelen tuiniert. Maak hiermee kans op een gratis Schoon Water tuinadvies aan huis. Inzenden kan t/m 20 april 2018.

Oss is 'Schoon Water gemeente'

Oss is een Schoon Water gemeente en neemt actief deel aan het project 'Schoon Water voor Brabant'. Schoon Water voor Brabant is bedoeld om het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen door gemeenten, groenvoorzieners, bedrijven, inwoners en agrariërs te verminderen. Het project is een initiatief van Brabant Water, Provincie Noord-Brabant, waterschappen Aa en Maas, De Dommel en Brabantse Delta en Rivierenland, ZLTO en Duinboeren.

Meer watervriendelijke tips of heeft u er één?

Meer tips kunt u vinden op www.schoon-water.nl
www.onkruidvergaat.nl
www.milieucentraal.nl

Heeft u zelf een milieuvriendelijke onkruidtip? Deze kunt u delen via www.schoon-water.nl/forum

Figuur 21 Enkele Schoon-Waterberichten die geplaatst zijn in lokale bladen en op Facebook

6

Conclusies

- Het deelnemend landbouwareaal in de grondwaterbeschermingsgebieden is circa 5000 ha, verbreding circa 60.000 ha; dus het deelnemend areaal van de twee projecten samen is circa 65.000 hectare.
- 2018 was door de warmte en droogte gunstig voor de schimmeldruk, maar voor sommige teelten juist moeilijk vanwege extra onkruiddruk en plagen.
- Milieubelasting naar het grondwater blijft een aandachtspunt. Aardappel, asperge en sperzieboon hebben wel winst geboekt, maar alleen asperge, maïs en gras hebben in 2018 de milieubelasting onder de norm van 500 mbp/ha gekregen. Een belangrijke reden hiervoor is dat het moeilijker is geworden de milieubelasting te verlagen door het kiezen van middelen met een beter milieuprofiel. De milieubelasting verder omlaag brengen door middelenkeuze lijkt niet goed meer mogelijk. Om resistentie te voorkomen bij toenemende schimmeldruk, kan chemie niet eenvoudig meer door chemie worden vervangen.
- In oppervlaktewater blijft wel een afnemende trend zichtbaar. In het project Verbreding is oppervlaktewater een speerpunt. Daarnaast wordt steeds meer gewerkt met nieuwe technieken, zoals mechanische onkruidbestrijding en driftreductiemaatregelen als luchtondersteuning en Wingssprayer.
- Technische innovaties blijven belangrijk om de uitspoelingsnorm voor grondwater (500 mbp/ha) te halen en verbeteringen te bewerkstelligen voor de oppervlaktewaterkwaliteit. In 2018 is ingezet op zuivering van restanten en reinigingsvloeistof, compost in de boomkwekerij, driftreducerende maatregelen en mechanische onkruidbestrijding.
- Individuele begeleiding blijft een effectieve manier om deelnemers te begeleiden. Groepsbegeleiding alleen is soms onvoldoende om de telers tot daadwerkelijke gedragsverandering te bewegen.
- Voor stedelijke verhardingen die professioneel worden onderhouden, is sinds 2016 een landelijk verbod op het gebruik van bestrijdingsmiddelen van kracht. Dit is er mede gekomen door de voorlopersrol van de Schoon-Watergemeenten: die lieten en lieten zien dat het kan! Nu vormt het verbod een uitstekende borging van het resultaat van de gemeenten. Bijna alle Schoon-Watergemeenten beheerden in 2018 het groen ook al chemievrij. Ook op sport- en golfvelden en recreatieterreinen lopen diverse sportverenigingen en recreatiebedrijven in Brabant nu vooruit op de ‘Green deals’ en mogelijke wetgeving: zij zetten stappen richting het chemievrij beheer van sport- en golfvelden en van recreatieterreinen. Met individuele begeleiding, bijeenkomsten en praktische tips worden ze hiertoe verder uitgedaagd.
- Vanuit de projecten heeft ook in 2018 een diversiteit aan communicatie plaatsgevonden, met de website www.schoon-water.nl als basis. Via tips, tweets, berichten op Facebook, persberichten en nieuwsbrieven informeren we telers en andere stakeholders. Daarnaast worden bewoners bereikt met berichten in lokale media.
- In Schoon Water voor Brabant is ook in 2018 gewerkt aan kruisbestuiving met gerelateerde projecten of initiatieven. Via de site onkruidvergaat.nl, die door CLM in opdracht van het ministerie van I & W wordt onderhouden, bereiken we een groter publiek, ook voor de Schoon-Waterboodschap. Via Agrodiss-leden in Noord-Brabant proberen we maatregelen die de milieubelasting van grond- en oppervlaktewater verminderen op grotere schaal te verspreiden. Ook is in 2018 de Schoon-Watercasus op internationaal niveau ingebracht bij het Europese drinkwaterproject Fairway.

CLM Onderzoek en Advies

Postadres

Postbus 62
4100 AB Culemborg

Bezoekadres

Gutenbergweg 1
4104 BA Culemborg

T 0345 470 700
F 0345 470 799

www.clm.nl